

BİREYSEL BAŞVURUDA İHLALİN ORTADAN KALDIRILMASININ BİR ARACI OLARAK “YENİDEN YARGILAMA” KARARI VE İCRASI*

*Arş. Gör. Ramazan GÜMÜŞAY***

Özet

Anayasa Mahkemesi, bireysel başvuru incelemesi sonucunda ihlalin varlığına veya yokluğuna hükmetmektedir. İhlalin varlığı durumunda, söz konusu ihlalin ortadan kaldırılması amacıyla farklı karar türleri öngörülmüştür. Bu çalışmada ihlal kararlarından birisi olan “*yeniden yargılama*” kararı ve bu kararın icrası tartışılacaktır. Diğer bir deyişle, Anayasa Mahkemesi’nin verdiği “*yeniden yargılama*” kararının derece mahkemesi tarafından icra edilmesi süreci incelenecektir. Daha sonra ise Anayasa Mahkemesi’nin verdiği “*yeniden yargılama*” kararı örneklerine yer verilecektir. Son kısımda, benzerlik nedeniyle AİHM kararları kapsamında yargılamanın yenilenmesine de değinilmiştir.

Anahtar kelimeler: Yeniden yargılama, icra, ihlal, bireysel başvuru

Abstract

After ruling out the existence or non-existence of violation of a right, the Constitutional Court may choose a remedy to redress the violation. In this paper, one of the remedies, called “retrial” and its enforcement will be discussed. In other words, it will be assessed the process by which first instance court will enforce the judgment of the Constitutional Court. Furthermore, some leading cases held by the Constitutional Court will be evaluated in terms of “retrial” of matter in order to redress the violation. In the last part of the paper, I touched upon the relevant case law of the European Court of Human Rights for the similarities with Turkish Constitutional Court judgment.

* Bu makale, yüksek lisans tezi olarak kabul edilen “*Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Yolunda İhlal Kararlarının İcrası*” isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Atatürk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.

Makale Geliş Tarihi:19/10/2018 / Makale Kabul Tarihi:05/11/2018

Key words: Retrial, enforcement, violation of a right, individual application

GİRİŞ

Anayasa Mahkemesi’nce yapılan bireysel başvuru incelemesi sonucunda, Anayasa tarafından güvence altına alınmış temel hak ve hürriyetlerden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve buna ek Türkiye’nin taraf olduğu protokoller kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından ihlal edildiği sonucuna varılırsa “*ihlal kararı*” verilir. Böylece, kamu gücünün söz konusu davranışının Anayasa’ya aykırı olduğu tespit edilmiş olur ve bu karar ile bireysel başvuru süreci sona erer.

“*İhlal kararı*” bir tespit niteliğinde olduğu için, ihlali meydana getiren bir idari işlemi iptal etme veya derece mahkemeleri tarafından verilen hükmü kendiliğinden ortadan kaldırma gücüne sahip değildir.¹ Ancak, tek başına verilecek bir “*hakkin ihlal edildiğini*” tespit kararı başvurucaı tatmin etmeyebilir. Nitekim kanun koyucu, başvurucaı bakımından ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılabilmesi için Anayasa Mahkemesi’ne, “*ihlal kararı*” ile birlikte bazı başka kararlara da hükmedebilme imkânı vermiştir.² Bu kapsamda Mahkeme, tespit niteliğindeki “*ihlal kararı*” ile birlikte şu kararlara da verebilir (6216 sayılı *Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun* m. 50 ve *Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü* m. 79):

- Yeniden yargılama
- Tazminata hükmetme veya tazminat miktarının belirlenmesi amacıyla genel mahkemelerde dava açılması yolunu gösterme
- İhlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gerekenlere hükmetme.

Anayasa Mahkemesi, bir başvurudaki “*ihlal kararı*”na ek olarak yukarıdaki kararlardan sadece birisine değil birden fazlasına da hükmedebilir.³

¹ **Osman Doğru**, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Rehberi*, 1. Baskı, Legal Yayınevi, İstanbul 2012, s. 92.

² **Doğru**, *Bireysel Başvuru*, s. 92.

³ Örneğin, ifade özgürlüğünün ihlal edildiği iddiasıyla önüne gelen bir başvuruda Anayasa Mahkemesi, ihlal kararı ile birlikte hem yeniden yargılama yapılmasına hem de başvurucaıya manevi tazminat ödenmesine hükmetmiştir: “... *İfade özgürlüğünün ihlalinin sonuçlarının ortadan kaldırılması için yeniden yargılamasında hukuki yarar bulunduğundan kararın bir örneğinin yeniden*

İhlal kararının muhatabı olan kamu gücünün, bu kararlarla birlikte; ihlal devam ediyorsa ihlali durdurması, ihlal tamamlanmış ve sonuçlarını doğurmuş ise bu olumsuz sonuçları ortadan kaldırması ve mümkünse eski hale getirmesi gerekir.⁴ Kamu güçleri ayrıca ilerleyen süreçte aynı türden bir ihlalin meydana gelmesini önlemekle yükümlüdür.⁵

Bu çalışmada, Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuruda tespit ettiği ihlalin ortadan kaldırılmasının bir aracı olarak “*yeniden yargılama*” kararı ve bu kararın icrası ele alınacaktır. Bu doğrultuda öncelikle, tespit edilen ihlalin ortadan kaldırılması noktasında Anayasa Mahkemesi'nin verebileceği kararlara kısaca değinilecektir. Sonrasında “*yeniden yargılama*” kararına ve Anayasa Mahkemesi'nin verdiği “*yeniden yargılama*” kararı örneklerine yer verilecektir. Daha sonra ise “*yeniden yargılama*” kararlarının icrası ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin tespit ettiği ihlalin ortadan kaldırılmasının bir aracı olarak “*yargılamanın yenilenmesi*” kurumu incelenecektir. Son olarak “*yeniden yargılama*” kararlarının icra edilmesini kolaylaştırabilecek bazı öneriler ileri sürülecektir.

yargılama yapılmak üzere Ankara (Kapatılan) 9. Sulh Ceza Mahkemesinin E.2014/201 ve K.201/362 sayılı dosyasının devredildiği mahkemeye gönderilmesine karar verilmesi ... İfade özgürlüğünün ihlal edilmesi nedeniyle yalnızca ihlal tespitiyle giderilemeyecek olan manevi zararları karşılığında başvurucuya net 6.750 TL manevi tazminat ödenmesine karar verilmesi gerekir.” Bkz. Selçuk Kozağaçlı Başvurusu, 10.01.2018 tarih, 2014/10715 Başvuru Numaralı Karar, § 55-56. Aynı yönde verilen diğer kararlar için bkz. Elif Aydın Dost Başvurusu, 12.06.2018 tarih, 2014/19954 Başvuru Numaralı Karar, § 72-73, R.G., S. 30496, 01.08.2018; Ömer Faruk Akyüz Başvurusu, 04.04.2018 tarih, 2015/9247 Başvuru Numaralı Karar, § 84-85; Binnaz Demirbaş ve Haydar Ceylan Başvurusu, 07.03.2018 tarih, 2014/13419 Başvuru Numaralı Karar, § 68-69.

4 “*Bireysel başvuru kapsamında bir temel hak ve hürriyetin ihlal edildiğine karar verildiği takdirde ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırıldığından söz edilebilmesi için temel kural, mümkün olduğunca eski hale getirmenin, yani ihlalden önceki duruma dönülmesinin sağlanmasıdır. Bunun için ise öncelikle devam eden ihlalin durdurulması, ihlale konu kararın veya işlemin ve bunların yol açtığı sonuçların ortadan kaldırılması, varsa ihlalin sebep olduğu maddi ve manevi zararların giderilmesi, ayrıca bu bağlamda uygun görülen diğer tedbirlerin alınması gerekmektedir.*” Bkz. Mehmet Doğan Başvurusu, 07.06.2018 tarih, 2014/8875 Başvuru Numaralı Karar, § 55, R.G., S. 30496, 01.08.2018. Aynı yönde verilen diğer kararlar için bkz. Sinan Baran Başvurusu, 11.06.2018 tarih, 2015/11494 Başvuru Numaralı Karar, § 48; Mustafa Nihat Behramoğlu ve Güneş Basım Yayımları Organizasyon ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, 11.06.2018 tarih, 2015/11961 Başvuru Numaralı Karar, § 63.

5 **Doğru**, Bireysel Başvuru, s. 92.

I- İHLALİN VARLIĞI DURUMUNDA ANAYASA MAHKEMESİ'NİN VEREBİLECEĞİ KARARLARA GENEL BAKIŞ

A. Yeniden Yargılama Kararı

6216 sayılı “Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun”un 50. maddesinin 2. fıkrasına göre; “*Tespit edilen ihlal bir mahkeme kararından kaynaklanmışsa, ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için yeniden yargılama yapmak üzere dosya ilgili mahkemeye gönderilir... Yeniden yargılama yapmakla yükümlü mahkeme, Anayasa Mahkemesinin ihlal kararında açıkladığı ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldıracak şekilde mümkünse dosya üzerinden karar verir.*”

Bireysel başvuru incelemesi sonucunda tespit edilen ihlale herhangi bir kamu gücü sebebiyet vermiş olabilir. Ancak Anayasa Mahkemesi'nin “*yeniden yargılama*” kararı verebilmesi için söz konusu ihlalin herhangi bir kamu gücü tarafından değil bizzat mahkemeler tarafından gerçekleştirilmiş olması gerekir. Dolayısıyla mahkeme dışındaki başka bir organın hak ihlalinin gerçekleştirilmesi durumunda yeniden yargılamaya hükmedilemez.

Ayrıca belirtmemiz gerekir ki, Anayasa Mahkemesi, ihlalin mahkeme kararından kaynaklandığını tespit edince, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yeniden yargılama yerine başka tedbirlere de hükmedebilir.⁶ Anayasa Mahkemesi, ihlalin ve sonuçlarının ancak yapılacak olan yeni bir yargılama ile ortadan kaldırılabileceğini düşünüyorsa, yeniden yargılama kararı verecektir. Ancak yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar yoksa, söz konusu ihlal diğer tedbirlerle ortadan kaldırılmalıdır.

Yeniden yargılama yapmak üzere dosyanın gönderildiği mahkeme, “*ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldıracak şekilde*” ve “*mümkünse dosya üzerinden*” karar verecektir (6216 sayılı Kanun m. 50/2).

⁶ Daha önce de ifade edildiği üzere 6216 sayılı Kanun'un 50. maddesinde ve Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü'nün 79. maddesinde bu tedbirler belirtilmiştir. Buna göre Anayasa Mahkemesi yeniden yargılama dışında, tazminata hükmetme veya tazminat miktarının belirlenmesi amacıyla genel mahkemelerde dava açılması yolunu gösterme ve ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gerekenlere hükmetme kararlarından birisini verebilir.

B. Tazminata Hükmetme veya Tazminat Miktarının Belirlenmesi Amacıyla Genel Mahkemelerde Dava Açılması Yolunu Gösterme Kararı

6216 sayılı Kanun'un 50. maddesinin 2. fıkrasına göre; “Yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunmayan hâllerde başvuru lehine tazminata hükmedilebilir veya genel mahkemelerde dava açılması yolu gösterilebilir.”

Anayasa Mahkemesi, tespit ettiği ihlalin sonuçlarının ortadan kaldırılması için yeniden yargılama yapılmasını gerekli, yeterli veya elverişli görmez ise, başvuru hakkının ihlalinin tazminat ile giderilmesine karar verebilir.⁷ Hak ihlalinin tazminat ile giderilmesi noktasında Anayasa Mahkemesi'nin önünde iki seçenek vardır: Öncelikle, Mahkeme, tazminat miktarını kendisi belirleyebilir. İkinci olarak ise, Mahkeme, tazminat miktarının belirlenmesi hususunda başvurucuya “genel mahkemelerde dava açılması yolu”nu gösterilebilir. İkinci durumda tazminat miktarı Anayasa Mahkemesi tarafından değil genel bir mahkeme tarafından belirlenmektedir. Anayasa Mahkemesi'nin bu iki seçenekten hangisine karar vereceği hususu ise İçtüzük'te açıklığa kavuşturulmuştur. İçtüzük'ün 79. maddesinin 1. fıkrasının c bendine göre; “Tazminat miktarının tespitinin, **daha ayrıntılı bir incelemeyi gerektirmesi hâlinde**, Bölüm bu konuyu kendisi karara bağlamaksızın genel mahkemelerde dava açılması yolunu gösterebilir.”

Anayasa Mahkemesi'nin öngördüğü tazminat miktarı, dört ay içerisinde Maliye Bakanlığı tarafından hakkı ihlal edilen başvurucuya ödenmektedir.

C. İhlalin ve Sonuçlarının Ortadan Kaldırılması İçin Yapılması Gerekenlere Hükmetme Kararı

6216 sayılı Kanun'un 50. maddesinin 1. fıkrasına göre; “Esas inceleme sonunda, başvuru hakkının ihlal edildiğine ya da edilmediğine karar verilir. İhlal kararı verilmesi hâlinde ihlalin ve

⁷ **Işık Önay**, “Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Kararlarında Maddi Tazminata Hükmetme Yetkisi ve Mahkemenin Bu Konudaki Uygulamaları Üzerine Düşünceler”, <https://anayasatakip.ku.edu.tr/wp-content/uploads/sites/34/2017/09/Is%CC%A7%C4%B1k-O%CC%88nay-Bireysel-Bas%CC%A7vuru-Kararlar%C4%B1nda-Maddi-Tazminata-Hu%CC%88kmetme-Yetkisi-ve-Mahkemenin-Bu-Konudaki-Uygulamalar%C4%B1-U%CC%88zerine-Du%CC%88s%CC%A7u%CC%88nceler.pdf>, s. 6. (E. T. 10.11.2018).

sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gerekenlere hükmedilir. Ancak yerindelik denetimi yapılamaz, idari eylem ve işlem niteliğinde karar verilemez.”

Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru incelemesi neticesinde tespit ettiği ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için “*yeniden yargılama*” ve “*tazminat*” kararları dışında başka tedbirlere de ihtiyaç vardır. Örneğin; herhangi bir tutuklama sebebi yokken tutuklanan birisinin “*kişi hürriyeti ve güvenliği*” hakkının ihlal edildiği tespit edilirse, söz konusu ihlalin ortadan kaldırılması için, kişinin tutukluluk haline son verilmesi gerekmektedir. Yine bireysel başvuru incelemesi sonucunda “*makul sürede yargılanma hakkı*”nın ihlal edildiğinin tespit edildiği ve derece mahkemesinde yargılamanın hala derdest olduğu bir durumda, ihlalin ortadan kaldırılması için yargılamanın bir an önce bitirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla bu gibi durumlarda “*yeniden yargılama kararı*” veya “*tazminat*” kararı tek başına ihlali ortadan kaldırmak için yeterli değildir. İhlalin ve sonuçlarının tam olarak ortadan kaldırılması için Anayasa Mahkemesi'nin başka bazı tedbirlere hükmedebilmesi gerekir. Nitekim Anayasa Mahkemesi'ne geniş bir hareket alanı sağlanması amacıyla “*yapılması gerekenlere hükmetme kararı*” şeklinde bir karar türü⁸ öngörülmüştür (6216 sayılı Kanun m. 50/1).

6216 sayılı Kanun'un 50. maddesinin 1. fıkrası gereğince, Anayasa Mahkemesi bu yetkisini kullanırken iki sınırlandırmaya uygun bir şekilde hareket etmelidir. Mahkeme, yapacağı incelemede “*yerindelik denetimi*” yapmamalı ve “*idari eylem ve işlem niteliğinde karar*” vermemelidir.

⁸ Göztepe'ye göre, Anayasa Mahkemesi'nin “*yapılması gerekenlere hükmetme*” yetkisi kapsamındaki verebileceği kararlar, “*yeniden yargılama yapılmak üzere dosyanın ilgili mahkemeye*” gönderilmesiyle sınırlandırılmıştır. Bkz. **Ece Göztepe Çelebi**, “Bireysel Başvuru Kararlarının Bağlayıcılığı ve İcrası Sorunu ile Kurumsallaşma İhtiyacı”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 33, Y. 2016, s. 98. Ancak uygulamada, haklı olarak, Anayasa Mahkemesi “*yapılması gerekenlere hükmetme*” yetkisi kapsamında, “*yeniden yargılama*” dışında ilgili makamların (mahkemeler, savcılıklar ve idari organlar gibi) ihlali ortadan kaldırması için yapması gerekli olan işlemleri belirtmektedir. Bkz. **Ramazan Gümüşay**, “*Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Yolunda İhlal Kararlarının İcrası*”, (Danışman: Prof. Dr. Ayhan Döner), Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan 2018, s. 145 vd.

II. YENİDEN YARGILAMA KARARI

A. Kavramsal Olarak Yeniden Yargılama Kararı ve Yargılamanın Yenilenmesinden Farkı

“Yeniden yargılama” kavramı, teknik olarak dilimize 6216 sayılı Kanun ile birlikte girmiştir. İsim olarak bu kavrama benzer olmakla birlikte, çok daha önceden yasal düzenlemelerde yerini alan ve günümüzde de mevcut olan müessese “yargılamanın yenilenmesi”dir. Yargılamanın yenilenmesi yolu Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK)’nın 311 ila 323. maddeleri, İdari Yargılama Usulü Kanunu (İYUK)’nın 53. ve 55. maddeleri arasında düzenlenmiştir. Aynı kurum Hukuk Muhakemeleri Kanunu (HMK)’nın 374 ila 381. maddeleri arasında “yargılamanın iadesi”⁹ şeklinde düzenlenmiştir. “Yeniden yargılama” kavramı ile “yargılamanın yenilenmesi” kavramı, günlük konuşma dilinde aynı anlama gelecek şekilde birbirinin yerine kullanılmaktadır.

Öncelikle belirtmemiz gerekir ki; hem Anayasa Mahkemesinin “yeniden yargılama”ya hükmettiği durumlarda hem de “yargılamanın yenilenmesi” sebeplerinden birisinin gerçekleşmesi durumunda, derece mahkemesi, kesin hükme bağlanmış bir uyuşmazlığı yeniden ele almaktadır.¹⁰ Bu yönüyle ilgili usul kanunlarında düzenlenen “yargılamanın yenilenmesi” müessesesi ile Anayasa Mahkemesi’nce “yeniden yargılama”ya hükmedilmesi arasında bir benzerlik bulunmaktadır.

Ancak, kanımızca, “yargılamanın yenilenmesi” ile “yeniden yargılama” arasındaki fark sadece kavram farkı değildir. Bu kavramlar birbirinden farklı iki müesseseyi ifade etmektedir.¹¹ Çünkü ilk olarak,

⁹ Her ne kadar HMK’da farklı bir ifade kullanılsa da, ifadeler aynı anlamı içermektedir. Bkz. **Ramazan Çağlayan**, *İdari Yargı Kararlarına Karşı Başvuru Yolları (Fransa-Türkiye Mukayeseli Bir Deneme)*, 1. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2017, s. 429.

¹⁰ **Ulaş Karan**, *Öğretide ve Uygulamada Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı ve İcrası*, 1. Baskı, On İki Levha Yayınları, İstanbul 2018, s. 56; **Nur Centel/Hamide Zafer**, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 14. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul 2017, s. 879; **Feridun Yenisey/Ayşe Nuhoglu**, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 5. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2017, s. 992 vd.

¹¹ Karşı görüş için bkz. **Hakan Pekcanitez/Oğuz Atalay/Muhammet Özkes**, *Medenî Usûl Hukuku*, 4. Bası, Yetkin Yayınları, Ankara 2016, s. 556; **Süha Tanrıver**, “Tabî Hâkim İlkesi ve Medenî Yargı”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 104, Y. 25, Ocak-Şubat 2013, s. 32; **Bahadır Kılınç**, “Bireysel Başvuruda

yukarıda saydığımız usul kanunlarının (CMK, İYUK, HMK) hiçbirisinde “yargılamanın yenilenmesi (iadesi)” sebepleri arasında, Anayasa Mahkemesi’nce bireysel başvuru sonucu verilen “yeniden yargılama” kararları yer almamaktadır.¹² İkinci olarak, usul kanunlarında yargılamanın yenilenmesi yoluna başvurmak için farklı süreler öngörülmüştür. Tarafların bu süre içinde “yargılamanın yenilenmesi” talebiyle başvuruda bulunması gerekir. Ancak bireysel başvuru neticesinde verilen “yeniden yargılama” kararları açısından, başvurucağının uyması gereken herhangi bir süre mevcut değildir.¹³ Üçüncü olarak, usul kanunlarında “yargılamanın yenilenmesi” sebepleri gerçekleşince, yapılması gereken bazı usuli işlemler öngörülmüştür. Örneğin, CMK’nın 318. maddesinin 1. fıkrasına göre, hükmü veren mahkeme, “yargılamanın yenilenmesi” isteminin kabule değer olup olmadığına karar verir. Derece mahkemelerinin bu yetkisi, Anayasa Mahkemesi’nin tespit ettiği ihlal sonucu “yeniden yargılama” kararı vermesi durumunda mevcut değildir. Çünkü bu durumda, yeni bir yargılama yapılması hususundaki sebebin varlığının kabulü ve önceki kararın kaldırılması konusunda derece mahkemesinin herhangi bir takdir yetkisi bulunmamaktadır.¹⁴ Zira ihlal kararı verilen hallerde, yeni bir yargılama yapılması hususundaki takdir, derece mahkemelerine değil ihlalin varlığını tespit eden Anayasa Mahkemesi’ne bırakılmıştır. Derece mahkemesi Anayasa Mahkemesi’nin ihlal kararında belirttiği doğrultuda ihlalin sonuçlarını gidermek üzere gereken işlemleri yapmakla yükümlüdür.¹⁵

Anayasa Mahkemesi Kararlarının Yerine Getirilmesi”, *Haşim Kılıç’a Armağan*, C. II, Ankara 2015, s. 1576; **Berkan Hamdemir**, *Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru*, 1. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2015, s. 352; **Karan**, *Kararların Bağlayıcılığı ve İcrası*, s. 56.

- 12 **İbrahim Şahbaz**, “Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru ve Sorunlar”, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti/Anlamı, Kapsamı ve Olası Sorunlar) Paneli*, 1. Baskı, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2011, s. 114.
- 13 **Korkut Kanadoğlu**, *Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru*, 1. Baskı, XII Levha Yayınları, İstanbul 2015, s. 241.
- 14 Bkz. Hüseyin Karaca Başvurusu, 19.09.2018 tarih, 2015/6160 Başvuru Numaralı Karar, § 50; Yılmaz Çelik Başvurusu, 19.07.2018 tarih, 2014/13117 Başvuru Numaralı Karar, § 67, R.G., S. 30577, 26.10.2018; Ayhan Karagedik Başvurusu, 20.09.2018 tarih, 2015/1704 Başvuru Numaralı Karar, § 39.
- 15 Bkz. Mehmet Doğan Başvurusu, 07.06.2018 tarih, 2014/8875 Başvuru Numaralı Karar, § 59, R.G., S. 30496, 01.08.2018; Sinan Baran Başvurusu, 11.06.2018 tarih, 2015/11494 Başvuru Numaralı Karar, § 52; Mustafa Nihat Behramoğlu ve Güneş

B. Yeniden Yargılama Kararı ve İlgili Mahkemenin Tutumu

Anayasa Mahkemesi yapmış olduğu bireysel başvuru incelemesi sonucunda, başvuru sahibinin temel hak ve hürriyetinin bir mahkeme kararı¹⁶ ile ihlal edildiği sonucuna varırsa, ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak amacıyla dosyayı yeniden yargılama yapmak üzere ilgili mahkemeye gönderebilir. Nitekim bu husus 6216 sayılı Kanun'un 50. maddesinin 2. fıkrasında şu şekilde ifade edilmiştir: “*Tespit edilen ihlal bir mahkeme kararından kaynaklanmışsa, ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için yeniden yargılama yapmak üzere dosya ilgili mahkemeye gönderilir... Yeniden yargılama yapmakla yükümlü mahkeme, Anayasa Mahkemesinin ihlal kararında açıkladığı ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldıracak şekilde mümkünse dosya üzerinden karar verir.*” Yine Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü'nün 79. maddesinin 1. fıkrasının a bendinde de aynı yönde bir hüküm öngörülmüştür.

Belirtmek gerekir ki, kanun koyucu, Anayasa Mahkemesi'nin yeniden yargılama yapmasına hükmedebilmesi için başvuru sahibinin talepte bulunmuş olmasını aramamıştır. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi, yeniden yargılama yapılmasına re'sen karar verebilir.¹⁷

Basım Yayım Organizasyon ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, 11.06.2018 tarih, 2015/11961 Başvuru Numaralı Karar, § 67; Hamdullah Aktaş ve Diğerleri Başvurusu, 19.07.2018 tarih, 2015/10945 Başvuru Numaralı Karar, § 72, R.G., S. 30556, 05.10.2018; Ebru Bilgin Başvurusu, 19.07.2018 tarih, 2014/7998 Başvuru Numaralı Karar, § 99, R.G., S. 30547, 26.09.2018; Abdullah Altun Başvurusu, 17.07.2018 tarih, 2014/2894 Başvuru Numaralı Karar, § 53, R.G., S. 30542, 21.09.2018.

¹⁶ 1982 Anayasası'nın 125. maddesi uyarınca yargı denetimi dışında kalan konular haricinde idarenin her türlü eylem ve işlemine karşı yargı yolunun açık olduğuna ilişkin kabul, bireysel başvuru yolunun kabul edilebilirlik şartları arasında yer alan başvuru yollarının tüketilmesi kuralı ile birlikte değerlendirildiğinde, Anayasa Mahkemesi önüne gelen temel hak iddialarına yönelik taleplerin büyük çoğunluğunun mahkeme kararından kaynaklanması sonucunu da beraberinde getirecektir. Bkz. **Şebnem Nebioğlu Öner**, “İkincillik İlkesi Bağlamında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Denetim Organları ve Türk Anayasa Mahkemesi Kararlarında İhlal ve Sonuçlarının Ortadan Kaldırılması Usulleri”, *Haşim Kılıç'a Armağan*, C. II, Ankara 2015, s. 1673.

¹⁷ **Doğru**, Bireysel Başvuru, s. 94.

1. Yeniden Yargılama Kararı Verilebilmesinin Bir Şartı Olarak “Hukuki Yarar”

6216 sayılı Kanun’un 50. maddesinin 2. fıkrasından da anlaşılacağı üzere, yeniden yargılama yapılmasına hükmedilebilmesi için ihlalin bir mahkeme kararından kaynaklanması yeterli değildir. Ayrıca başvuruçunun yeniden yargılama yapılmasında “*hukuki yarar*”ının da bulunması gerekir.¹⁸

Hukuk düzeninde, “*hukuki yarar*” kavramı ile genellikle usul kanunlarında karşılaşırız. Nitekim “*hukuki yarar*”, HMK’nın 114. maddesinin 1 fıkrasının h bendinde dava şartlarından birisi olarak düzenlenmiştir. Dolayısıyla davacının davayı açmakta hukuki yararı bulunmalıdır. Aksi takdirde kişi, derece mahkemelerini gereksiz yere uğraştırmış olacaktır.

Davacının davayı açmakta hukuki yararının bulunduğundan söz edebilmesi için, öncelikle, davacının hakkına kavuşması için mahkeme kararına muhtaç bulunması gerekir.¹⁹ Davacının hakkını elde edebilmesi için mahkeme kararına ihtiyacı yoksa hukuki yararı da yoktur.²⁰ Ayrıca, bir kimsenin hakkına ulaşması için mahkeme kararına o an için muhtaç olması gerekir.²¹ Şüpheli ya da ileride ortaya çıkacak belirsiz bir yarar, “*hukuki yarar*” kapsamında değerlendirilemez. Bir konuda mahkemeye başvurup karar almadan, daha basit ve daha kolay başka bir yolla aynı sonuca ulaşılabilirse, bu konuda mahkemeye başvurmakta hukuki yararın olduğu söylenemez.²²

Bir kişinin dava açmakta hukuki yararının bulunduğundan söz edilebilmesi için, ikinci olarak, yararın hukuken korunmaya değer olması, doğrudan ve kişisel bir nitelik taşıması, doğmuş ve güncel olması

18 **Doğru**, Bireysel Başvuru, s. 94; **Yeşim Çelik**, *Türk Hukukunda Bireysel Başvuru ve Anayasa Mahkemesi Uygulaması*, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2016, s. 208.

19 **Ramazan Arslan/Ejder Yılmaz/Sema Taşpınar Ayvaz**, *Medenî Usul Hukuku*, 3. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2017, s. 285; **Abdurrahim Karşlı**, *Medeni Muhakeme Hukuku*, 3. Baskı, Alternatif Yayınları, İstanbul 2012, s. 463.

20 **Arslan/Yılmaz/Ayvaz**, s. 285.

21 **Ali Cem Budak/Varol Karaaslan**, *Medenî Usul Hukuku*, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2017, s. 147.

22 **Pekcanitez/Atalay/Özekes**, s. 248.

gerekir.²³ Yapılan bu tespit çerçevesinde, her şeyden önce, dava açmaktaki yarar hukuki olmalıdır. İdeal ya da ekonomik yararın varlığı tek başına yeterli değildir. Yararın doğrudan ve kişisel olmasının temelinde yatan etken ise, kişinin, kural olarak ancak kendi adına, doğrudan ve kişisel yararını gerçekleştirmek için dava açabilecek olmasıdır.²⁴ Dolayısıyla kolektif ve genel bir menfaat için bu çerçevede dava açılmaz.

Usul hukukunda hukuki yarar, dava konusuna ilişkin dava şartları arasında yer alır. (HMK m. 114/1,h). Bu şartın yokluğunun mahkemece tespiti halinde, davanın usulden reddine karar verilmesi gerekir.²⁵ Ayrıca hukuki yararın davanın açıldığı tarihte var olması gerekir. Aksi takdirde dava yine usulden reddedilecektir.²⁶

Dikkat edilecek olursa, “*hukuki yarar*” şartı, usul hukukunda dava açılabilmesi için davayı açacak kişinin sağlaması gereken şartlardan birisidir. Ancak bireysel başvuruda bu şart, kişinin dava açabilmesinin değil, Anayasa Mahkemesi’nin ihlalin giderilmesinde hangi aracı (yeniden yargılama, tazminat, yapılması gerekenlere hükmetme) seçeceğine dair karar vermesinin bir şartıdır. Zira bu şart, bireysel başvuruda, hak ihlali sonucunda “*yeniden yargılama*” kararı verecek olan Anayasa Mahkemesi’nin bu kararı verebilmesinin koşullarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Olaya bu açıdan bakıldığında, Anayasa Mahkemesi’nin yeniden yargılama kararı verebilmesi için; ihlalin giderilmesinde derece mahkemesinin o an için yeniden karar vermesine ihtiyaç bulunması gerekir. Örneğin; “*adil yargılanma hakkı*”nın ihlaline karar verilen bir başvuruda, adil yargılanma hakkı zedelenmemiş olsaydı derece mahkemeleri tarafından farklı bir hüküm verilebilirdi denebiliyorsa, yeniden yargılama yapılmasına hükmedilecektir.²⁷ Ancak Anayasa Mahkemesi, yeniden yapılacak olan yargılamanın ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmayacağı kanaatinde ise, en azından başvurunun ihlalden doğan zararlarını (maddi veya manevi) ortadan kaldırmak

23 **Süha Tanrıver**, *Medenî Usûl Hukuku*, 2. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2018, s. 470.

24 **Tanrıver**, *Medeni Usul Hukuku*, s. 470.

25 **Tanrıver**, *Medeni Usul Hukuku*, s. 471.

26 **Pekcanitez/Atalay/Özekes**, s. 248.

27 **Doğru**, *Bireysel Başvuru*, s. 94; **Çelik**, s. 208.

amacıyla, ya tazminata hükmedecek ya da tazminat miktarının belirlenmesi amacıyla genel mahkemelerde dava açılması yolunu gösterecektir.²⁸ Diğer bir ifade ile hukuki yarar yokluğu nedeniyle tazminata hükmetmek veya genel mahkemelerde dava açılması yolunu göstermek, yeniden yargılama yapılarak ihlalin giderilemeyeceğinin kabul edildiği durumlarda söz konusu olacaktır.²⁹ Ayrıca yapılacak yeniden yargılamanın ortaya çıkan ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldıracabilecek nitelikte olması gerekir. Anayasa Mahkemesi, söz konusu ihlalin yeniden yargılama ile ortadan kaldırılabilmesine, yani yeniden yargılama yapılmasında “*hukuki yarar*”ın mevcut olduğuna karar verirse, artık derece mahkemesi, dava şartı olan “*hukuki yarar*”ın gerçekleşmediğini ileri süremez.

Uygulamada Anayasa Mahkemesi, vermiş olduğu kararlarda “*hukuki yarar*”ın hangi durumlarda mevcut olduğuna ya da hangi durumlarda mevcut olmadığına ilişkin herhangi bir açıklama yapmamaktadır. Sadece, ihlal kararlarında hukuki yararın mevcut olduğu gerekçesiyle yeniden yargılama yapılmasına³⁰ yahut hukuki yararın bulunmadığı gerekçesiyle yeniden yargılama taleplerinin reddine veya yeniden yargılama dışındaki diğer tedbirlere³¹ karar vermektedir.

28 Nitekim başvuru bireysel başvurusunda yeniden yargılama yapılmasını talep etse bile, Anayasa Mahkemesi yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar görmezse söz konusu talebi reddedebilmektedir. Örneğin Mahkeme bir kararında; “... *Başvurucular tarafından uyumsuzluk hakkında yeniden yargılama yapılmasına karar verilmesi talep edilmiş olup, tespit edilen ihlal açısından yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunmadığı anlaşıldığından, başvuru sahiplerinin yeniden yargılama yapılması hususundaki taleplerinin reddine karar verilmesi gerekir*” diyerek, yeniden yargılama yapılması talebini, “*hukuki yarar*” bulunmadığı gerekçesiyle reddetmiştir. Bkz. Muhittin Kaya ve Muhittin Kaya İnşaat Taahhüt Madencilik Gıda Turizm Pazarlama Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, 04.12.2013 tarih, 2013/1213 Başvuru Numaralı Karar, § 65.

29 **Şahbaz**, s. 116.

30 “*Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının ihlalinin sonuçlarının ortadan kaldırılması için yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunduğundan kararın bir örneğinin yeniden yargılama yapılmak üzere Adana 4. Çocuk Mahkemesine gönderilmesine karar verilmesi gerekir.*” Bkz. Umut Şimşek ve Diğerleri Başvurusu, 12.06.2018 tarih, 2015/14310 Başvuru Numaralı Karar, § 76, R.G., S. 30484, 20.07.2018.

31 “*Başvurucunun ifade özgürlüğünün ihlal edildiği sonucuna varılmıştır. Başvuru konusu olayda tespit edilen ihlalin sonuçlarının ortadan kaldırılması bakımından yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunmadığından yalnızca ihlal tespitiyle giderilemeyecek olan manevi zararları karşılığında başvurucuya net 4.000*

2. Yeniden Yargılama Kararının İlgili Mahkemeye Gönderilmesi

Anayasa Mahkemesi, önüne gelen bireysel başvuruda bir temel hakkın ihlal edildiğini tespit eder ve ihlalin yapılacak olan yeniden yargılama ile ortadan kaldırılacağına hükmederse, dosyayı yeniden yargılama yapmak amacıyla ilgili mahkemeye gönderecektir. Peki ilgili mahkeme hangisidir? Dosya ilk derece mahkemesine mi yoksa üst mercilere mi gönderilecektir? Bu tespit nasıl yapılacaktır?

6216 sayılı Kanun'da ilgili mahkemenin nasıl tespit edileceğine ilişkin herhangi bir hüküm yoktur. Doktrinde de görüş farklılıklarının olduğunu belirtmemiz gerekir. Bir görüşe göre,³² Anayasa Mahkemesi tarafından Anayasa'yı ihlal ettiği sonucuna varılan karar, ilk derece mahkemesi kararını Anayasaya uygun duruma getirmeyen üst derece mahkemesinin verdiği karardır. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi'nin kararı, başvurucağının başvuru yollarını tüketmesini sağlayan nihai kararı vermiş olan mahkemeye gönderilmelidir. Böylece nihai kararı veren mahkeme, Anayasa'yı hangi yönlerden ihlal ettiğini resmen öğrenmiş olacaktır.

Bu konudaki bir diğer görüşe göre;³³ Anayasa Mahkemesi, dosyayı, hak ihlaline yönelik olarak esas incelemeyi yapan ilk derece mahkemesine göndermelidir. Bu görüşe göre temyiz mahkemesi sınırlı bir inceleme yaptığı için, yapacağı yeniden yargılama, daha öncesinde hak ihlaline neden olan kararın özünün değişmemesine yol açabilir. Fakat ilk derece mahkemesinin yapacağı inceleme, Anayasa Mahkemesi'nin ihlal kararına paralel olarak, vermiş olduğu eski kararın olumsuzluklarını ortadan kaldırmaya yönelik olacaktır.

Üçüncü bir görüşe göre;³⁴ ihlal kararı hangi mahkemenin kararından kaynaklanmışsa dosyanın da o mahkemeye gönderilmesi gerekir. Yani,

TL manevi tazminat ödenmesine karar verilmesi gerekir.” Bkz. AYM, 23.05.2018 tarih, 2015/13431 Başvuru Numaralı Karar, § 51-52, R.G., S. 30445, 08.06.2018.

32 **Doğru**, Bireysel Başvuru, s. 94-95.

33 **Ramazan Korkmaz**, *Medenî Usûl Hukuku Açısından Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru*, 1. Baskı, XII Levha Yayınları, İstanbul 2014, s. 197-198.

34 **Hamdemir**, s. 353; **Şahbaz**, s. 78. Özbey ise daha farklı bir kriter getirmektedir. Yazara göre, ihlal, bir usul hukuku hatası sonucu meydana gelmiş ise yeniden yargılama kararı en alt derece mahkemesine; içerik olarak yanlış bir hukuki değerlendirmeden meydana gelmiş ise yargı yolundaki üst düzey temyiz merciine gönderilmelidir. Ancak yazar, somut durumun özelliğine göre tam tersi ihtimallerin de gerçekleşebileceğini dile getirmektedir. Daha detaylı bilgi için bkz. **Özcan**

dosyanın, ihlale neden olan karar ilk derece mahkemesinin kararından kaynaklanmışsa ilk derece mahkemesine; temyiz mahkemesinin kararından kaynaklanmışsa temyiz mahkemesine gönderilmesi gerekir. Eğer ihlal hem ilk derece mahkemesinin hem de temyiz mahkemesinin kararından kaynaklanıyorsa dosyanın ilk derece mahkemesine gönderilmesi gerekir.³⁵

Anayasa Mahkemesi ise, bireysel başvuruları incelediği ilk zaman diliminde, “*ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için, yeniden yargılama yapılmak üzere kararın ilgili Mahkemeye gönderilmesine*” şeklinde kararlar veriyordu.³⁶ Ancak daha sonraki süreçte, “*İhlal kararının bir örneğinin yeniden yargılama yapılmak üzere ... Mahkemesine gönderilmesine*”³⁷ şeklinde, yeniden yargılama yapacak mahkemeyi somutlaştıracak biçimde kararlar vermiştir ve vermeye de devam etmektedir.

Anayasa Mahkemesi, ilgili mahkemenin seçimi konusunda, yani dosyanın ilk derece mahkemesine mi yoksa üst derece mahkemesi mi gönderileceği konusunda bir değerlendirme yapmamaktadır. Sadece ilgili mahkemenin hangi mahkeme olduğunu göstermektedir. Anayasa Mahkemesi’nin kararları incelendiğinde, genellikle, ilgili mahkeme olarak dosyanın yargılamayı yapan ilk derece mahkemesine gönderildiği görülmektedir. Ancak, az sayıda da olsa, yeniden yargılama yapması amacıyla dosyanın üst derece mahkemesine gönderildiği kararlar da vardır. Örneğin; bireysel başvuruya konu olan bir olayda, bir kişinin yetkili idari makama yaptığı başvuru ilgili makam tarafından reddedilmiş ve bu idari makam, gereksiz yazışmaya

Özbe, *Türk Hukukunda Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkı*, 2. Bası, Adalet Yayınevi, Ankara 2013, s. 424-426.

³⁵ **Hamdemir**, s. 353.

³⁶ “*Başvuru konusu olayda tespit edilen ihlal mahkemenin duruşmayı belirlediği gündün başka bir günde yapmasından kaynaklandığından ve başvurucuya bilirkişi raporlarına itiraz etme imkânı verilecek şekilde yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunduğundan, 6216 sayılı Kanun’un (1) ve (2) numaralı fıkraları gereğince ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yeniden yargılama yapılmak üzere dosyanın ilgili mahkemeye gönderilmesine...*” Bkz. Faik Gümüş Başvurusu, 20.02.2014 tarih, 2012/603 Başvuru Numaralı Karar, § 69.

³⁷ “*Hakkaniyete uygun yargılanma hakkının ihlalinin sonuçlarının ortadan kaldırılması için yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunduğundan kararın bir örneğinin yeniden yargılama yapılmak üzere İstanbul 2. İdare Mahkemesine gönderilmesine...*” Bkz. Osman Sofu Başvurusu, 08.11.2017 tarih, 2014/208 Başvuru Numaralı Karar, § 51.

sebebiyet verdiği gerekçesiyle kişiyi yazılı bir şekilde uyarmıştır. Bu kişi ise, uyarılmasına ilişkin işlemlerin iptali istemiyle Sakarya 2. İdare Mahkemesi'ne dava açmıştır. Sakarya 2. İdare Mahkemesi, kişinin yazılı olarak uyarılmasına ilişkin işlemi iptal etmiştir. Davalı idare, bu karara karşı Sakarya Bölge İdare Mahkemesi'nde itiraz başvurusunda bulunmuştur. Bölge İdare Mahkemesi, kişinin yazılı olarak uyarılmasına ilişkin işlemin disiplin cezası mahiyetinde olmadığını, kişinin mevcut hukuksal durumunu etkileyen, kesin sonuç doğuran ve yürütülmesi zorunlu bir başka ifadeyle icrai işlem niteliği taşımadığını, dolayısıyla iptal davasına konu edilemeyeceğini belirtmiş ve derece mahkemesinin kararını bozmuştur. Söz konusu olayda Anayasa Mahkemesi, “*Anayasa'nın 36. maddesinde güvence altına alınan adil yargılanma hakkı kapsamındaki mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğini*” tespit etmiş ve “*Mahkemeye erişim hakkının ihlalinin sonuçlarının ortadan kaldırılması için yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunduğundan ihlal kararının bir örneğinin yeniden yargılama yapılmak üzere (kapatılan) Sakarya Bölge İdare Mahkemesinin dosyalarının devredildiği İstanbul Bölge İdare Mahkemesine gönderilmesine karar verilmesi gerekir*” şeklinde hüküm kurarak Bölge İdare Mahkemesi'nin yeniden yargılama yapmasına karar vermiştir.³⁸

Kanımızca bu konuda, Anayasa Mahkemesi'nin vermiş olduğu karardan da anlaşılacağı üzere, önceden bir kural koymak mümkün değildir. Nitekim, kanunda geçen “*dosya ilgili mahkemeye gönderilir*” ibaresi ile bu konuda önceden bir belirleme yapılamayacağı da vurgulanmıştır. Dolayısıyla yeniden yargılama kararı ile, ilgili yargı yoluna ve somut olayın kendi özelliklerine göre ilgili mahkeme belirlenmelidir. Bu belirleme yapılırken, incelenen somut olay özelinde başvuruçunun en çok yararına olan, yeniden yargılamayı etkisiz bırakmayacak ve uzatmayacak mahkemenin seçimine özen gösterilmelidir.³⁹

3. İlgili Mahkemenin “Yeniden Yargılama”yı Yapma Süreci

Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru incelemesi sonucunda derece mahkemelerinin kararlarını bozması ve onların yerine geçerek

³⁸ Ali Diren Başvurusu, 18.04.2018 tarih, 2015/13108 Başvuru Numaralı Karar, § 73-74, R.G., S. 30418, 11.05.2018.

³⁹ Özbey, s. 425.

yeni bir karar vermesi mevcut yasal düzenlemelere göre mümkün değildir.⁴⁰ Anayasa Mahkemesi'nin bu konudaki yetkisi, bir temel hak ve hürriyetin ihlal edilip edilmediğinin tespiti ve bu ihlalin nasıl giderileceğinin gösterilmesinden ibarettir.

Yukarıda açıklandığı üzere, usul kanunlarında olağanüstü kanun yolları arasında öngörülen “yargılamanın yenilenmesi” kurumu, talep halinde ve başvurunun yapıldığı derece mahkemesinin kararına bağlı olarak gerçekleşebilmektedir.⁴¹ İhlal tespiti sonucunda, “yeniden yargılama” yapılmasına karar veren makam ise derece mahkemeleri değil Anayasa Mahkemesi'nin kendisidir. Derece mahkemelerinin yeniden yargılama kararına uyması gerekir.⁴² Talep konusunda ise ne 6216 sayılı Kanun'da ne de Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü'nde herhangi bir hüküm öngörülmemiştir. Dolayısıyla derece mahkemelerinin herhangi bir talebe gerek olmaksızın re'sen yeniden yargılama yapması ve Anayasa Mahkemesi kararına uygun bir şekilde ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırması gerekir.⁴³ Ancak uygulamada yeniden yargılama, derece mahkemeleri tarafından re'sen değil talep üzerine yapılmaktadır.⁴⁴

Yine usul kanunlarında yargılamanın yenilenmesi talebinde bulunulması için farklı süreler öngörülmüştür.⁴⁵ Ancak yeniden yargılama başvurusunda süre açısından, talepte olduğu gibi, herhangi bir hüküm öngörülmemiştir. Dolayısıyla başvurucunun uymakla yükümlü olduğu bir süre söz konusu değildir. Ayrıca burada yine belirtmemiz gerekir ki yeniden yargılama hususunda süreden bahsedilmemesi de

40 Ulaş Karan, *Bireysel Başvuru Kararlarının İcrası: Eski Alışkanlıklar, Yeni Sorunlar (Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Usulünün İlk Dört Yılına Dair Bir Değerlendirme)*, Anayasa Mahkemesi Kararlarının İzlenmesi Yoluyla Bireysel Başvuru Usulünün Güçlendirilmesi Projesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, İstanbul 2017, s. 30.

41 HMK, m. 378-379; CMK, m. 318; İYUK, m. 55/2; 6216 sayılı Kanun, m. 67/3.

42 Ayhan Döner, “Anayasa Mahkemesi'nde Görülen Davalar”, *Hukuk Davaları*, C. 1, 1. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2016, s. 516; Karan, *Eski Alışkanlıklar, Yeni Sorunlar*, s. 29.

43 Doğru, *Bireysel Başvuru*, s. 94; Karan, *Eski Alışkanlıklar, Yeni Sorunlar*, s. 30.

44 Karan, *Kararların Bağlayıcılığı ve İcrası*, s. 191.

45 İYUK ve HMK'da yargılamanın yenilenmesi sebebine göre talep süreleri de değişebilmektedir. Ancak CMK'nın 311. maddesinin 1. fıkrasının f bendi dışındaki diğer yargılamanın yenilenmesi sebepleri açısından herhangi bir başvuru süresi aranmamaktadır.

yeniden yargılamanın talep üzerine değil re'sen yapılması gerektiğini göstermektedir.

6216 sayılı Kanun'un 50. maddesinin 2. fıkrasına göre; “Yeniden yargılama yapmakla yükümlü mahkeme, Anayasa Mahkemesinin ihlal kararında açıkladığı ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldıracak şekilde mümkünse dosya üzerinden karar verir.” Dolayısıyla, yeniden yargılama yapmakla yükümlü olan mahkemenin ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldıracak şekilde karar vermesi gerekir.⁴⁶ Nitekim Anayasa Mahkemesi de bir kararında;⁴⁷ “Bu bağlamda derece mahkemesinin öncelikle yapması gereken şey, bir temel hak veya özgürlüğü ihlal ettiği veya idari makamlar tarafından bir temel hak veya özgürlüğe yönelik olarak gerçekleştirilen ihlali gideremediği tespit edilen önceki kararını kaldırmaktır. Derece mahkemesi, kararın kaldırılmasından sonraki aşamada ise Anayasa Mahkemesi kararında tespit edilen ihlalin sonuçlarını gidermek için gereken işlemleri yapmak durumundadır” şeklinde hüküm kurarak bu durumu vurgulamıştır. Dolayısıyla yargı yerlerinin “yeniden yargılama” kararına direnmesi veya aksi yönde karar vermesi mümkün değildir. Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcılığının bir sonucu olarak, yeniden yargılama yapmakla yükümlü olan merci Anayasa Mahkemesi kararının yanlış olduğunu düşünse bile, ihlal kararına paralel bir hüküm kurmalıdır.⁴⁸

Burada akla gelen soru şudur: Yeniden yargılama yapacak olan mahkeme, istisnasız olarak bütün durumlarda, ilk verdiği kararın aksi yönünde karar vermek zorunda mıdır? Bu soruya “evet” dememiz mümkün değildir. Yeniden yargılama yapmakla yükümlü olan mahkeme, somut olayın özelliklerine göre, yeniden yargılama sonucunda ilk kararının aynısını veya benzerini verebileceği gibi ilk kararının aksine de hüküm kurabilir.⁴⁹ Özellikle bu çerçevede ihlal, ilk yargılama yapılırken

⁴⁶ **Doğru**, Bireysel Başvuru, s. 95; **Özbe**y, s. 522.

⁴⁷ Bkz. Mehmet Doğan Başvurusu, 07.06.2018 tarih, 2014/8875 Başvuru Numaralı Karar, § 60, R.G., S. 30496, 01.08.2018. Aynı yönde verilen diğer kararlar için bkz. Sinan Baran Başvurusu, 11.06.2018 tarih, 2015/11494 Başvuru Numaralı Karar, § 53; Mustafa Nihat Behramoğlu ve Güneş Basım Yayımları Organizasyon ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, 11.06.2018 tarih, 2015/11961 Başvuru Numaralı Karar, § 68.

⁴⁸ **Korkmaz**, s. 199.

⁴⁹ Uygulamada Anayasa Mahkemesi kararlarının çoğu, yeniden yargılama yapacak olan mahkemenin belirli bir yönde karar vermesini zorunlu kılmamaktadır. Dolayısıyla esas mahkemesince yapılacak olan yeniden yargılama üzerine öncekine benzer veya aksi yönde yeni bir karar verilebilir. Ancak somut durumun

gerçekleştirilen usule ilişkin bir işlemde veya yerine getirilmeyen usuli bir eksiklikten kaynaklanıyorsa, yeniden yargılama sırasında derece mahkemesinin hak ihlalini giderecek şekilde usuli işlemleri yerine getirmesi halinde, ilk kararının aynısını veya benzerini vermesi muhtemeldir. Örneğin; bir ceza davasında sanığın savunma hakkı ihlal edilmiş ve yargılama sonucunda mahkûmiyet kararı verilmiş olabilir. Daha sonra hükümlü Anayasa Mahkemesi'ne başvurarak “*adil yargılanma hakkı*”nın ihlal edildiğini ileri sürebilir. Anayasa Mahkemesi, başvurunun “*adil yargılanma hakkı*”nın ihlal edildiğini tespit etse ve “*yeniden yargılama*” kararı verse bile, yerel mahkeme savunma hakkını ihlal etmeden yapacağı “*yeniden yargılama*” sonucunda kişiye yine aynı cezayı verebilir. Eğer aksi kabul edilecek olsaydı, yani yeniden yargılama sırasında ilk verilen kararın aksi yönünde karar verileceği ileri sürülebilseydi, yeniden yargılama yapılmasına gerek kalmaksızın esas hakkındaki kararı da Anayasa Mahkemesi'nin vermesi gerekirdi.⁵⁰ Nitekim Anayasa Mahkemesi de verdiği bir kararında; “*Başvurucunun ifade özgürlüğünün ihlal edildiği sonucuna varılmıştır. İşbu ihlal kararı başvuruya konu dokümanların başvurucağı verilmesi gerektiği şeklinde anlaşılmalıdır. İlgili derece mahkemeleri, Anayasa Mahkemesi kararında ortaya konulan kriterler ve gösterilen yöntemle yeniden yargılama yaparak yargılamanın sonucuna göre bahse konu yayınların başvurucağı verilmesine veya verilmemesine karar vermelidirler*”⁵¹ şeklinde hüküm kurarak, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılmasında alınacak tedbirler noktasında takdir hakkının derece mahkemesine ait olduğunu belirtmiştir.⁵²

özelliklerine göre, esas mahkemesince Anayasa Mahkemesi'nin kararları doğrultusunda hüküm vermek zorunlu olabilir. Örneğin, derece mahkemesinin vermiş olduğu bir kararda Anayasa Mahkemesi “*ifade özgürlüğü*”nün ihlal edildiğini saptarsa, derece mahkemesi yapacağı yeniden yargılamada eski karardan farklı bir karar vermek hatta bazen beraat kararı vermek zorundadır. Bkz. **Karan**, Eski Alışkanlıklar, Yeni Sorunlar, s. 30.

50 Şahbaz, s. 114.

51 Bejdar Ro Amed (2) Başvurusu, 30.11.2017 tarih, 2014/10257 Başvuru Numaralı Karar, § 58.

52 Ancak Anayasa Mahkemesi bir kararında, ihlalin esasa ilişkin bir işlemde kaynaklandığı durumlarda derece mahkemesinin aksi yönde karar vermek zorunda olduğuna hükmetmiştir. “... ihlalin, idari işlem veya eylemin kendisinden ya da (derece mahkemesince yapılan veya yapılmayan usul işlemlerinden değil de) derece mahkemesi kararının sonucundan kaynaklandığının Anayasa Mahkemesi tarafından tespit edildiği hallerde derece mahkemesinin, usule dair herhangi bir işlem yapmadan doğrudan mümkün olduğunca dosya üzerinden önceki kararın aksi

Yeniden yargılama yapması amacıyla dosya kendisine gönderilen mahkeme üç farklı şekilde hareket edebilir.⁵³

Birinci ihtimalde, Anayasa Mahkemesi'nin tespit etmiş olduğu hak ihlalini ve sonuçlarını yapacağı yeniden yargılama ile tamamen ortadan kaldıracaktır. Bu durumda ortada herhangi bir sorun kalmaz.

İkinci ihtimalde, yeniden yargılama yapmakla yükümlü olan mahkeme, Anayasa Mahkemesi'nin verdiği ihlal kararına uymayıp kendi kararında direnebilir. Bu durumda, daha önceden tespit edilen ihlal ve sonuçları ortadan kaldırılmadığı gibi yeni bir hak ihlali de meydana gelmiş olacaktır.⁵⁴ Böyle hallerde, Anayasa Mahkemesi'nin tekrar “*yeniden yargılama*” kararı vermesi yerine, ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için diğer tedbirlere (örneğin tazminata) hükmetmesi gerektiği öne sürülmüştür.⁵⁵ Kanımızca burada, yeniden yargılama yapmakla yükümlü mahkemenin Anayasa Mahkemesi kararına direnme yetkisi söz konusu olmadığı için, Anayasa Mahkemesi'nin doğrudan başvurucu lehine sadece tazminata karar vermesi yerinde değildir. Yeniden yargılama yapmakla yükümlü mahkemenin Anayasa Mahkemesi kararına direnmesi yeni bir hak ihlali meydana getirdiği için,⁵⁶ Anayasa Mahkemesi'nin tekrar “*yeniden yargılama*” kararı vermesi ve koşulları oluşuyorsa ayrıca “*tazminat*”a da hükmetmesi gerekir.

Üçüncü ve son ihtimalde ise, “*yeniden yargılama*” sonucunda yeni olgular ve deliller ortaya çıkabilir. Bu durumda yeniden yargılama yapan mahkeme önceki kararından farklı bir sonuca ulaşabilir. Bu sonuç başvurucuyu tatmin ederse süreç bitmiş olacaktır. Ancak başvurucu bu

yönünde karar vererek ihlalin sonuçlarını ortadan kaldırması gerekir.” Mehmet Doğan Başvurusu, 07.06.2018 tarih, 2014/8875 Başvuru Numaralı Karar, § 60, R.G., S. 30496, 01.08.2018. Aynı yönde verilen diğer kararlar için bkz. Sinan Baran Başvurusu, 11.06.2018 tarih, 2015/11494 Başvuru Numaralı Karar, § 53; Mustafa Nihat Behramoğlu ve Güneş Basım Yayıncılık Organizasyon ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, 11.06.2018 tarih, 2015/11961 Başvuru Numaralı Karar, § 68; Y.G Başvurusu, 18.07.2018 tarih, 2015/11208 Başvuru Numaralı Karar, § 32.

53 **Hamdemir**, s. 354.

54 **Döner**, Anayasa Mahkemesi, s. 516; **Hamdemir**, s. 354.

55 **Özbey**, s. 422; **Hamdemir**, s. 355.

56 **Seyithan Kaya**, *Türk Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru*, (Danışman: Prof. Dr. Mehmet Tevfik Gülsoy), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2013, s. 119.

farklı karardan da tatmin olmaz ise, yeniden bireysel başvuruda bulunabileceğini kabul etmek gerekir.⁵⁷

6216 sayılı Kanun'un 50. maddesinin 2. fıkrasında “*yeniden yargılama*”nın “*mümkünse dosya üzerinden*”, Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü'nün 79. maddesinin 1. fıkrasının a bendinde ise, “*mümkünse dosya üzerinden ivedilikle*” yapılması gerektiği hüküm altına alınmıştır. Böylece, duruşmalı olarak yapılan “*yeniden yargılama*”nın süreci uzatacağı dikkate alınmış ve mümkünse duruşmasız bir şekilde dosya üzerinden karar verilmesi amaçlanmıştır. Dolayısıyla “*yeniden yargılama*”nın dosya üzerinden yapılması kural, duruşmalı yapılması ise istisnai niteliktedir.⁵⁸ Bu kuraldan yola çıkılarak, “*yeniden yargılama*” yapacak olan mahkemelerin, yargılamanın ve ihlalin ortadan kaldırılması süresini uzatacak “*gerekli olmayan*” usuli işlemleri yapmaması gerektiği ileri sürülebilir.⁵⁹ Özellikle ihlal, usuli işlemlerden kaynaklanmamışsa, derece mahkemesinin usule dair herhangi bir işlem yapmadan doğrudan dosya üzerinden ivedilikle esasa ilişkin karar vermesi gerektiği söylenebilir.

4. Yeniden Yargılama Yapan Mahkemenin İhlali ve Sonuçlarını Ortadan Kaldırmaması Durumu

Anayasa Mahkemesi'nin ihlal kararı üzerine “*yeniden yargılama*” yapan mahkeme, meydana gelen hak ihlalinin ve bu ihlalin sonuçlarını ortadan kaldırmayacak şekilde karar vermiş olabilir. Mahkemenin bu kararı farklı şekillerde ortaya çıkabilir.

Öncelikle derece mahkemesi, yeni bir vakıya ortaya çıkmaksızın, eski kararında direnebilir veya Anayasa Mahkemesi'nin ihlal kararında açıkladığı ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmayacak şekilde karar verebilir. Derece mahkemesinin bu kararı yeni bir hak ihlalinin de beraberinde getirecektir. Her ne kadar 6216 sayılı Kanun'da yeniden yargılama sonucu verilen kararlara karşı bireysel başvuruda bulunup

⁵⁷ Hamdemir, s. 355.

⁵⁸ Ebru Karaman, *Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru Yolu*, 1. Baskı, XII Levha Yayınları, İstanbul 2013, s. 305.

⁵⁹ Karan, Eski Alışkanlıklar, Yeni Sorunlar, s. 30; Mehmet Doğan Başvurusu, 07.06.2018 tarih, 2014/8875 Başvuru Numaralı Karar, § 60, R.G., S. 30496, 01.08.2018; Sinan Baran Başvurusu, 11.06.2018 tarih, 2015/11494 Başvuru Numaralı Karar, § 53; Mustafa Nihat Behramoğlu ve Güneş Basım Yayım Organizasyon ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, 11.06.2018 tarih, 2015/11961 Başvuru Numaralı Karar, § 68.

bulunulamayacağına ilişkin herhangi bir hüküm olmasa da, söz konusu durumda tekrar istinaf ve temyize başvurmaksızın **doğrudan** bireysel başvuruda bulunulabileceği ileri sürülmüştür.⁶⁰ Ancak mevcut düzenlemeler çerçevesinde böyle bir yorumda bulunmak kanımızca güçtür. Çünkü bireysel başvuruda bulunmak için idari ve yargısal bütün başvuru yollarının tüketilmesi zorunludur (6216 sayılı Kanun m. 45/2). Bu zorunluluğa herhangi bir istisna da getirilmiş değildir. Dolayısıyla, kanımızca, derece mahkemeleri Anayasa Mahkemesi'nin kararına aykırı şekilde hareket etmiş olsa bile, olağan kanun yolları tüketildikten sonra bireysel başvuruda bulunulması gerekir. Bu durum süreci uzatsa da, üst derece mahkemesinin, Anayasa Mahkemesi kararına uygun bir şekilde hareket etmeyen alt derece mahkemesinin kararını bozma ihtimali her zaman vardır.

Anayasa Mahkemesi'nin önüne tekrar gelen başvuru hakkında yeni bir “*yeniden yargılama*” kararı verilmesi ve dosyanın yeniden derece mahkemesine gönderilmesi süreci kısır bir döngüye sokacağı için, bu tür durumlarda Anayasa Mahkemesi'nin ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için diğer tedbirlere hükmetmesi gerektiği ileri sürülmüştür.⁶¹ Ancak kanımızca, yeniden yargılama yapmakla yükümlü mahkemenin Anayasa Mahkemesi kararına direnmesi yeni bir hak ihlali meydana getirdiği için, Anayasa Mahkemesi'nin tekrar “*yeniden yargılama*” kararı vermesi ve koşulları oluşuyorsa ayrıca “*tazminat*”a da hükmetmesi gerekir.

Bir diğer ihtimalde, derece mahkemesinin yapacağı yeniden yargılama incelemesi sona ermeden önce, yeni deliller ve olgular ortaya çıkabilir. Derece mahkemesi, sonradan ortaya çıkan bu delillere ve olgulara dayanarak, Anayasa Mahkemesi'nin öngördüğünden farklı bir sonuca ulaşabilir. Ancak başvuru, ulaşılan bu yeni sonucun da hak ihlalini ortadan kaldırmadığını düşünebilir. Başvurucunun bu ihtimalde, öncelikli olarak yine (varsa) kanun yollarını tüketmesi gerekir. Kanun yollarından da umduğu sonucu alamaması durumunda yeniden bireysel başvuruda bulunabileceğini kabul etmek makul gözükmektedir.⁶²

Bir diğer ihtimalde ise, temel hak ihlali derece mahkemesinin olaya uygulamak zorunda olduğu kanun hükmünün Anayasa'ya aykırılığından

60 **Hamdemir**, s. 354.

61 **Hamdemir**, s. 355.

62 **Hamdemir**, s. 355.

ileri gelmiş olabilir. Bu durumda, söz konusu olaya uygulanabilecek ve ilgili kanun hükmünden farklı bir hüküm içeren temel hak ve özgürlüklere ilişkin bir milletlerarası andlaşmanın olup olmamasına göre iki farklı durum ortaya çıkacaktır. Eğer olaya uygulanabilecek bir milletlerarası andlaşma varsa, Anayasa Mahkemesi “*yeniden yargılama*” yapması amacıyla dosyayı derece mahkemesine gönderecektir. Dosya kendisine gelen derece mahkemesi ise, Anayasa’ya aykırılığı tespit edilen ve milletlerarası andlaşma ile çatışan kanun hükmünü değil milletlerarası andlaşmayı uyuşmazlığa uygulayarak ihlali ve sonuçlarını gidermeye çalışacaktır. Burada vurgulamamız gerekir ki, derece mahkemelerinin, bireysel başvuru süreci öncesinde de, temel hak ve özgürlüklere ilişkin olarak aynı konuda kanundan farklı bir hüküm içeren milletlerarası andlaşma hükmü olduğu sürece, milletlerarası andlaşma hükmünü uygulamaları gerekir. Çünkü Anayasamızın 90. maddesinin son fıkrasına göre; “*Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.*”

Ancak her zaman aynı konuda kanunlarımızdan farklı hüküm içeren ve olaya uygulanabilecek temel hak ve özgürlüklere ilişkin bir milletlerarası andlaşma hükmü olmayabilir. Bu durumda Anayasa Mahkemesi “*yeniden yargılama*” yapması amacıyla dosyayı derece mahkemesine göndermiş olabilir. Bu ihtimalde derece mahkemesi ne kadar “*yeniden yargılama*” yaparsa yapsın, kanun hükmü yürürlükten kaldırılmadığı sürece ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldıramayacaktır. Bireysel başvuruların incelenmesi sırasında, bölümler ihlale neden olan kanun veya kanun hükmünde kararnamenin iptali istemiyle genel kurula başvuramayacağı için,⁶³ “*yeniden yargılama*” yapan derece

63 “*Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usûlleri Hakkında Kanun Tasarısı*”nın 49. maddesinin 6. fıkrasının gerekçesinde; “*Bölgümlere, bireysel başvuru incelemesi sırasında temel hak ihlâlinin kanun veya kanun hükmünde kararname hükmünden kaynaklandığı kanaatine varmaları durumunda, bu düzenlemelerin iptali istemiyle konuyu itiraz yoluyla Genel Kurula götürme imkânı tanınmıştır*” denilerek Genel Kurul’un iptal yetkisinden bahsedilmiştir. Ancak Komisyon görüşmeleri sırasında; “*Anayasa Mahkemesi’nin hem hâkim hem savcı konumunda olacağı*”, “*bölgümlerde görev yapan üyelerin genel kurula da katılmalarının sakıncalı olduğu*”, “*yasama organının kanundan kaynaklanan ihlallerde hassasiyet göstererek yeni düzenlemeyi yapması gerektiği*” gibi gerekçelerle Genel Kurul’un iptal yetkisi kaldırılmıştır. Bkz. Anayasa Mahkemesi’nin Kuruluşu ve Yargılama Usûlleri Hakkında Kanun Tasarısı ile

mahkemesinin “*itiraz*” yoluyla Anayasa Mahkemesi’ne başvurusu -bu ihtimalde- ihlalin giderilmesinde en makul çözüm yolu olarak gözükmektedir.⁶⁴

II. ANAYASA MAHKEMESİ’NİN YENİDEN YARGILAMA KARARI ÖRNEKLERİ

İhlal tespit edilmesi durumunda, genellikle, yeniden yargılama kararı verilen hak türlerinden birisi, adil yargılanma hakkının unsurlarından biri olan “*mahkemeye erişim hakkı*”dır. Örneğin Mahkeme’nin önüne gelen bir olayda; yabancı uyruklu biri, bir trafik kazasına karışmış ve süresinde Türkiye’den çıkış yapamamıştır. Bunun üzerine Gümrük Müdürlüğü bu kişiye para cezası kesmiştir. Bu kişi öncelikle para cezasına karşı idareye başvurmuş fakat idare tarafından başvurusu reddedilmiştir. Sonrasında, idari işlemin iptali ile ödediği meblağın kendisine ödenmesi amacıyla idare mahkemesinde dava açmış fakat mahkeme görevsizlik gerekçesiyle dosyayı vergi mahkemesine göndermiştir. Vergi mahkemesi, 30 günlük yasal sürede açılmadığı gerekçesi ile davayı reddetmiştir. Kişinin temyiz talebi üzerine karar Danıştay tarafından onanmış, karar düzeltme talebi ise reddedilmiştir. Daha sonrasında bu kişi, “*etkili başvuru hakkı*”nın ihlal edildiği gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuruda bulunmuştur. Anayasa Mahkemesi konuyla ilgili olarak şu değerlendirmelerde bulunmuştur; “*Somut olayda Derece Mahkemesi, son derece karışık ve dağınık olan gümrük mevzuatına ilişkin ve başvurulacak kanun yolları ve merciler ile süresi belirtilmemiş bir idari işleme karşı açılan davayı süre aşımı gerekçesiyle reddetmiştir. Başvurucunun yabancı uyruklu oluşu dikkate alınmamış; Danıştayın, başvuru mercii ve süresi gösterilmeyen işlemlerle ilgili davalardaki genel uygulamalarıyla da uyuşmayan bir biçimde dava açma süresine ilişkin kurallar katı yorumlanmıştır. Somut olayın özel koşullarında, Derece Mahkemelerinin bu tutumunun **başvurucunun mahkemeye erişim hakkını ihlal eder** nitelikte olduğu sonucuna varılmıştır.*”⁶⁵ Sonuç olarak Mahkeme, “*Mahkemeye erişim hakkının ihlalinin*

Anayasa Komisyonu Raporu, (1/993), TBMM 23. Dönem, Yasama Yılı: 5, Sıra Sayısı: 696, s. 20.

⁶⁴ **Karaman**, Bireysel Başvuru, s. 308; **Çelik**, s. 210-211; **Öykü Didem Aydın**, “Türk Anayasa Yargısında Yeni Bir Mekanizma: Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XV, S. 4, Y. 2011, s. 141.

⁶⁵ Mohammed Aynosah Başvurusu, 23.02.2016 tarih, 2013/8896 Başvuru Numaralı Karar, § 42, R.G., S. 29663, 24.03.2016.

sonuçlarının ortadan kaldırılması için yeniden yargılamasında hukuki yarar bulunduğundan kararın bir örneğinin **yeniden yargılama** yapılmak üzere Gaziantep Vergi Mahkemesine gönderilmesine...”⁶⁶ karar vermiştir.

Anayasa Mahkemesi’nin bu kararı sonucunda derece mahkemesinin görevi, 1982 Anayasası’nın 153. maddesinin son fıkrası⁶⁷ ve 6216 sayılı Kanun’un 50. maddesinin 2. fıkrası⁶⁸ gereğince yeniden yargılama yapmaktır. Derece mahkemesi yeniden yargılama yapmakla ihlali de ortadan kaldırmış olacaktır. Ayrıca, derece mahkemesinin yeniden yargılama sonucunda başvuru taleplerini kabul etme yükümlülüğü yoktur. Yapacağı “*yeniden yargılama*” sonucunda red kararı verebileceği gibi kabul kararı da verebilir.

İhlal tespit edilmesi durumunda, genellikle, yeniden yargılama kararı verilen hak türlerinden birisi de adil yargılanma hakkının unsurlarından bir diğeri olan “*gerekçeli karar hakkı*”dır. Anayasa Mahkemesi birçok durumda “*gerekçeli karar hakkı*”nın ihlal edildiğine ve ihlalin sonuçlarının ortadan kaldırılması için “*yeniden yargılama*” yapılmasına karar vermiştir.⁶⁹ Örneğin; Anayasa Mahkemesi’nin önüne gelen bir başvuruda, başvuru, terör olayları neticesinde köyünün boşaltılmasıyla yerleşim yerinden göç etmek zorunda kalmış ve 5233 sayılı Kanun kapsamına giren zararlarının karşılanması talebiyle Tunceli Valiliği Zarar Tespit Komisyonu’na başvurmuştur. Komisyon toplam 15.039,78 TL’nin başvurucuya ödenmesine karar vermiştir. Başvurucu söz konusu miktarın gerçek zararını karşılamadığı gerekçesiyle idare mahkemesinde iptal davası ve maddi ve manevi tazminat istemli tam yargı davası açmıştır. İdare mahkemesi, maddi tazminat miktarına ilişkin dava konusu Komisyon kararının iptaline ve 5233 sayılı Kanun kapsamında düzenlenmediği gerekçesiyle başvuru talebinin

⁶⁶ Mohammed Aynosah Başvurusu, 23.02.2016 tarih, 2013/8896 Başvuru Numaralı Karar, § 47, R.G., S. 29663, 24.03.2016.

⁶⁷ Anayasa m. 153/son: “*Anayasa Mahkemesi kararları Resmî Gazetede hemen yayımlanır ve yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzelkişileri bağlar.*”

⁶⁸ 6216 sayılı Kanun m. 50/2: “*Yeniden yargılama yapmakla yükümlü mahkeme, Anayasa Mahkemesinin ihlal kararında açıkladığı ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldıracak şekilde mümkünse dosya üzerinden karar verir.*”

⁶⁹ Anayasa Mahkemesi, 30.06.2018 tarihi itibarıyla, 106 başvuruda “*gerekçeli karar hakkı*”nın ihlal edildiğine hükmetmiştir. Bkz. <http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/istatistikler/pdf/istatistik-30Haziran.pdf>, s. 11. (E.T. 15.10.2018).

reddine karar vermiştir. Söz konusu karar temyiz merciince de onanmış ve karar düzeltme talebi reddedilmiştir. Konuyla ilgili olarak Anayasa Mahkemesi; “... başvurusunun 1994 yılında terörle mücadelede dolayı köyünün boşaltılması neticesinde manevi zarara uğradığından bahisle açtığı tam yargı davasında, ayrı ve açık bir yanıt verilmesini gerektiren, uyumsuzluğun çözümü için esaslı bir iddia olan manevi tazminat talebine ilişkin şikayetlerin sadece 5233 sayılı Kanun kapsamında değerlendirilip gerekçelendirilmesi yeterli görülmemektedir. Anılan iddianın AİHM, Anayasa Mahkemesi ve Danıştay içtihatlarında da belirtildiği üzere 2577 sayılı Kanun kapsamında usul kurallarına ve esasa yönelik değerlendirilmesi yapılarak başvuru sahiplerinin manevi tazminatı hak edip etmediğinin tartışılması gerekirken 5233 sayılı Kanun'da manevi zararların karşılanmasına ilişkin herhangi bir düzenlemeye yer verilmediği gerekçesiyle manevi tazminat talebinin reddine karar verilmesi adil yargılanma hakkı kapsamında gerekçeli karar hakkının ihlal edildiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle yargılama süreci bir bütün olarak değerlendirildiğinde başvurusunun **gerekçeli karar hakkının ihlal edildiği sonucuna varılmıştır**”⁷⁰ şeklinde değerlendirmelerde bulunmuş ve “Gerekçeli karar hakkının ihlalinin sonuçlarının ortadan kaldırılması için yeniden yargılama hukuki yarar bulunduğundan ihlal kararının bir örneğinin **yeniden yargılama** yapılmak üzere Elazığ 1. İdare Mahkemesine (E.2012/537, K.2012/1444) gönderilmesine...” karar vermiştir.⁷¹

Anayasa Mahkemesi'nin ihlal kararının bir sonucu olarak, burada, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için, derece mahkemesinin “yeniden yargılama” yapması ve başvurusunun manevi zarara uğrayıp uğramadığını tespit etmesi gerekir. Derece mahkemesi yapacağı yargılama sonucunda başvurusunun manevi zararının söz konusu olduğuna karar verebileceği gibi, manevi zarara uğramadığına da karar verebilir. Ancak her iki durumda da, kararındaki sonuca nasıl ulaştığını gerekçeleriyle ortaya koymalıdır.

Anayasa Mahkemesi'nin yetkisi, yukarıdaki kararlardan da anlaşılacağı üzere, ihlali tespit etmek ve ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için en uygun tedbiri (yeniden yargılama, tazminat vs.) belirlemektir. İhlalin ve sonuçlarının nasıl kaldırılacağı hususunda derece mahkemelerine emir ve talimat veremeyeceği gibi, onların yerine

⁷⁰ Celal Asan Başvurusu, 27.12.2017 tarih, 2014/15507 Başvuru Numaralı Karar, § 42.

⁷¹ Celal Asan Başvurusu, 27.12.2017 tarih, 2014/15507 Başvuru Numaralı Karar, § 54.

geçerek yeni bir karar verme yetkisi de yoktur. Ancak bazı durumlarda, Anayasa Mahkemesi'nin ihlali tespit etmesi ve “yeniden yargılama” kararı vermesi halinde, derece mahkemelerinin belli bir yönde karar vermesi zorunlu olabilir. Örneğin, ulusal düzeyde yayın yapan bir gazetede yazmış olduğu bir yazıdan dolayı bir gazeteci hakkında kamu davası açılmış ve hakaret suçunu işlediği gerekçesiyle 1 yıl 2 ay 17 gün hapis cezası verilmiştir. Sanık hakkında verilen bu hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilmiştir. Karara karşı yapılan itiraz ise reddedilmiştir. Olay bireysel başvuru yoluyla Anayasa Mahkemesi'nin önüne getirilmiştir. Anayasa Mahkemesi, konuyla ilgili olarak; “Başvurucu yazdığı makale nedeniyle 1 yıl 2 ay 17 günlük hapis cezası ile cezalandırılmıştır. İlk Derece Mahkemesince hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararı verilmiş olsa bile başvurucu 5 yıl denetimli serbestlik tedbiri altına alınmıştır ve bir yazar olan başvurusunun bu süre içerisinde cezasının infaz edilmesi riski her zaman vardır. Yaptırımı maruz kalma endişesinin kişiler üzerinde kesintiye uğratici bir etkisi vardır ve sonunda kişi denetim süresini yeni bir mahkûmiyet almadan geçirse bile kişinin bu etki altında ileride düşünce açıklamalarından veya basın faaliyetlerini yapmaktan imtina etme riski bulunmaktadır. Sonuç olarak başvurusunun gelecekte cezasının infaz edilebileceği olasılığının kendisinde stres ve cezalandırılma endişesi yarattığı kabul edilmelidir. Bu sebeplerle, başvurusunun ifade özgürlüğüne yapılan müdahalenin ‘başkalarının şöhret ve haklarının’ korunması için demokratik toplum düzeninde gerekli bir müdahale olmadığı kanaatine varılmıştır.”⁷² değerlendirmesinde bulunmuş ve ifade özgürlüğü ile basın özgürlüğünün ihlal edildiğini belirtmiştir. İhlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için ise; “6216 sayılı Kanun’un 50. maddesinin (1) ve (2) numaralı fıkraları uyarınca, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması amacıyla kararın bir örneğinin İstanbul 2. Asliye Ceza Mahkemesine gönderilmesine...”⁷³ karar vererek, derece mahkemesinin “yeniden yargılama” yapmasına hükmetmiştir.

Son karar özelinde ifade etmemiz gerekir ki; Anayasa Mahkemesi tarafından tespit edilen ihlalin ve sonuçlarının tam olarak ortadan kaldırılması için, derece mahkemesinin “yeniden yargılama” yapması yeterli değildir. Ayrıca gerçekleştirilen eylemi “ifade ve basın

⁷² Bekir Coşkun Başvurusu, 04.06.2015 tarih, 2014/12151 Başvuru Numaralı Karar, § 70-71, R.G., S. 29403, 01.07.2015.

⁷³ Bekir Coşkun Başvurusu, 04.06.2015 tarih, 2014/12151 Başvuru Numaralı Karar, § 75, R.G., S. 29403, 01.07.2015.

özgürlüğü” kapsamında değerlendirip, suç oluşturmadığı sonucuna ulaşması gerekir. Çünkü Anayasa Mahkemesi, söz konusu eylemlerin “ifade ve basın özgürlüğü” kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini, bu eylemler sebebiyle başvurunun cezalandırılmayacağını, hatta cezalandırma bir tarafa başvuru üzerinde baskı oluşturabilecek bir kararın dahi alınamayacağını belirtmiştir. Dolayısıyla derece mahkemesi, yapacağı “yeniden yargılama”da, başvurunun eylemlerinin “ifade ve basın özgürlüğü” kapsamında kaldığını, suç olarak değerlendirilemeyeceğini ve başvurucuya ceza verilemeyeceğini belirtecek ve başvuru hakkında beraat kararı verecektir. Aksi bir tutum Anayasa Mahkemesi kararının gereği gibi icra edilmediği anlamına gelir. Ancak şu husus vurgulanmalıdır ki; Anayasa Mahkemesi’nin bu kararı, derece mahkemesinin yapacağı “yeniden yargılama”da farklı delillere dayanarak başvuru hakkında başkaca bir hüküm kurmasına engel değildir.

III. ANAYASA MAHKEMESİ’NCE VERİLEN YENİDEN YARGILAMA KARARLARININ İCRASI VE AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ ÖRNEĞİ

Bireysel başvuru yolunda Anayasa Mahkemesi’nce yapılan incelemenin temel amacı, ihlal edildiği ileri sürülen temel hak ve hürriyet hakkında bir karar vermek ve ihlal tespitinde bulunduğu takdirde söz konusu hakkın ya da hürriyetin sahibine iadesini sağlamaktır. Ancak Mahkeme, söz konusu hakkı ya da hürriyeti bizzat kendi eliyle sahibine iade edemez. Bunun için, Mahkeme kararına uygun başka bir işlemin gerçekleştirilmesi yani Mahkeme kararının icra edilmesi gerekir.

Hukuk sistemimizdeki mahkemeleri, tâbi oldukları yargılama usullerini dikkate alarak; hukuk mahkemeleri, ceza mahkemeleri ve idare mahkemeleri şeklinde üçe ayırabiliriz. Bahsettiğimiz bu üç mahkeme çeşidinin de, vermiş olduğu kararların icrasını ve infazını düzenleyen hükümler mevcuttur. Örneğin; hukuk mahkemeleri tarafından verilen kararların icrası, 2004 sayılı “*İcra ve İflas Kanunu*” hükümleri çerçevesinde yerine getirilmektedir. Ceza mahkemeleri tarafından verilen kararlar ise, 5275 sayılı “*Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun*” hükümleri çerçevesinde icra edilmekte, kararların

icrası Cumhuriyet Savcısı tarafından izlenmekte ve denetlenmektedir.⁷⁴ Yine idare mahkemeleri tarafından verilen kararların icrası ise, 2577 sayılı “*İdari Yargılama Usulü Kanunu*”nun 28. maddesinde düzenlemiştir.⁷⁵

Hukuk, ceza ve idare mahkemeleri tarafından verilen kararların nasıl icra edileceği hususu mevzuatımızda açıkça düzenlenmesine rağmen, Anayasa Mahkemesi’nin gerek bireysel başvuru sonucu verdiği “*yeniden yargılama*” kararlarının icrasına gerekse diğer kararlarının icrasına ilişkin mevzuatımızda ayrıntılı bir düzenleme mevcut değildir. Anayasa Mahkemesi’nce verilen kararların icrasına dair tek düzenleme, 6216 sayılı Kanun’un 23. maddesinin 3. fıkrasının d bendinde ve İçtüzük’ün 35. maddesinin 3. fıkrasının d bendinde yer alan “*Genel Sekreterlik*”e ilişkin düzenlemedir. Her iki düzenleyici işlemde de aynı şekilde ifade edilen hükme göre; “*Genel Sekreter, Başkanın gözetim ve denetimi altında;... Mahkeme kararlarının uygulanmasının takip edilmesi ve bu konuda Genel Kurula bilgi verilmesi... konularında görevli ve yetkilidir.*” Bu hüküm dışında gerek “*yeniden yargılama*” kararlarının icrası gerekse diğer kararların icrası hakkında herhangi bir hüküm öngörülmemiştir.

Her ne kadar “*yeniden yargılama*” kararlarının icrası hakkında yasal mevzuatımızda boşluklar olsa da, Anayasa Mahkemesi tarafından verilen “*yeniden yargılama*” kararlarının büyük çoğunluğunun diğer mahkemeler tarafından yerine getirildiği gözlemlenmektedir.⁷⁶ Ancak bütün “*yeniden yargılama*” kararlarının istisnasız olarak yerine getirildiğini söylemek de mümkün değildir. İlerleyen kısımlarda daha ayrıntılı olarak ele alınacağı üzere, bazı durumlarda derece mahkemelerinin, Anayasa Mahkemesi tarafından verilen “*yeniden yargılama*” kararlarını gereği gibi yerine getirmedikleri gözlemlenmiştir.

⁷⁴ 5275 sayılı Kanun’un 5. maddesine göre; “*Mahkeme, kesinleşen ve yerine getirilmesini onayladığı cezaya ilişkin hükmü Cumhuriyet Başsavcılığına gönderir. Bu hükme göre cezanın infazı Cumhuriyet savcısı tarafından izlenir ve denetlenir.*”

⁷⁵ Bu maddeyle, idare mahkemeleri tarafından verilen kararların icrası “*idare*”ye göre ve sorumluluk olarak yüklenmekte ve ayrıca kararın gereğini yerine getirmeyen kamu görevlisinin şahsi sorumluluğu gündeme gelmektedir. Bkz. **İbrahim Pınar**, *İdari Yargı Kararlarının Uygulanması ve Anayasa Mahkemesince İptal Edilen Hükümlerin Yeniden Yürürlüğe Konulması*, 1. Baskı, Sözkese Matbaacılık, Ankara 2008; **Sami Sezai Ural**, *Hak ve Özgürlüklerin Korunması Bağlamında Bireysel Başvuru*, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2013, s. 304-305.

⁷⁶ Detaylı bilgi için bkz. **Karan**, *Eski Alışkanlıklar, Yeni Sorunlar*, s. 32-36.

Yapılan gözlemlerden yola çıkılarak, “*yeniden yargılama*” kararlarının icrasında şu üç noktada sıkıntıların yaşandığını söylemek mümkündür: Yeniden yargılama kararlarının hiç icra edilmemesi, yeniden yargılama kararlarının gereği gibi icra edilmemesi ve yeniden yargılama kararlarının icrasının uzun sürmesi. Dolayısıyla burada öncelikle yeniden yargılama kararlarının icrasına kısaca değinilecek, sonrasında ise yeniden yargılama kararlarının icrasında meydana gelen sorunlardan bahsedilecektir.

A. Yeniden Yargılama Kararlarının Gereği Gibi İcra Edilmesi

Anayasa Mahkemesi, ihlalin bir mahkeme kararından kaynaklandığı ve *yeniden yargılama* yapılması gerektiği değerlendirilmesinde bulunursa; ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için kararın bir örneğini ilgili mahkemeye gönderecektir.

Anayasa Mahkemesi, bazı ihlal kararlarında⁷⁷ ilgili mahkemenin yeniden yargılamayı nasıl yapacağını ve söz konusu ihlali ve sonuçlarını nasıl ortadan kaldıracığını göstermektedir. Bu kararlarda da ifade edildiği üzere; Anayasa Mahkemesi’nin, tespit edilen ihlalin giderilmesi amacıyla yeniden yargılama yapılmasına hükmettiği hallerde, kararın kaldırılması hususunda derece mahkemesinin herhangi bir takdir yetkisi bulunmamaktadır. Zira ihlal kararı verilen hallerde yargılamanın yenilenmesinin gerekliliği hususundaki takdir derece mahkemelerine değil ihlalin varlığını tespit eden Anayasa Mahkemesi’ne bırakılmıştır. Derece mahkemesi Anayasa Mahkemesi’nin ihlal kararında belirttiği doğrultuda ihlalin sonuçlarını gidermek üzere gereken işlemleri yapmakla yükümlüdür.

Bu doğrultuda derece mahkemesinin öncelikle yapması gereken şey, bir temel hak veya özgürlüğü ihlal ettiği veya idari makamlar tarafından bir temel hak veya özgürlüğe yönelik olarak gerçekleştirilen ihlali gideremediği tespit edilen önceki kararını kaldırmaktır. Derece mahkemesi, kararın kaldırılmasından sonraki aşamada, Anayasa Mahkemesi kararında tespit edilen ihlalin sonuçlarını gidermek için gereken işlemleri yapmak durumundadır. Bu çerçevede ihlal, yargılama sırasında gerçekleştirilen usule ilişkin bir işlemde veya yerine

⁷⁷ Bkz. Mehmet Doğan Başvurusu, 07.06.2018 tarih, 2014/8875 Başvuru Numaralı Karar, § 59, R.G., S. 30496, 01.08.2018; Sinan Baran Başvurusu, 11.06.2018 tarih, 2015/11494 Başvuru Numaralı Karar, § 52; Mustafa Nihat Behramoğlu ve Güneş Basım Yayım Organizasyon ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, 11.06.2018 tarih, 2015/11961 Başvuru Numaralı Karar, § 67.

getirilmeyen usuli bir eksiklikten kaynaklanıyorsa söz konusu usul işleminin, hak ihlalini giderecek şekilde yeniden (veya daha önce hiç yapılmamışsa ilk defa) yapılması gerekmektedir. Buna karşılık ihlalin, idari işlem veya eylemin kendisinden ya da (derece mahkemesince yapılan veya yapılmayan usul işlemlerinden değil de) derece mahkemesi kararının sonucundan kaynaklandığının Anayasa Mahkemesi tarafından tespit edildiği hallerde, derece mahkemesinin, usule dair herhangi bir işlem yapmadan doğrudan mümkün olduğunca dosya üzerinden önceki kararının aksi yönünde karar vererek ihlalin sonuçlarını ortadan kaldırması gerekmektedir.⁷⁸

Derece mahkemesi, yaptığı yeniden yargılama üzerine bu şekilde bir karar verdiğinde, Anayasa Mahkemesi kararının gereği gibi icra edildiğini söyleyebiliriz. Örneğin; ihlal, ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmesi gereken bir eylem sonucunda, derece mahkemesinin vermiş olduğu mahkûmiyet kararından kaynaklanıyorsa, yeniden yargılama sırasında derece mahkemesinin usule dair herhangi bir işlem yapmadan doğrudan beraat kararı vermesi gerekmektedir.

B. Yeniden Yargılama Kararlarının Hiç İcra Edilmemesi

Anayasa Mahkemesi'nin verdiği bazı “*yeniden yargılama*” kararlarının derece mahkemeleri tarafından farklı gerekçeler ileri sürülerek hiç icra edilmediğine şahit olunmaktadır. Yani derece mahkemelerinin, istisnai nitelikte de olsa, Anayasa Mahkemesi tarafından verilen “*yeniden yargılama*” kararını reddettiği birkaç vakia mevcuttur. Böyle vakıaların meydana gelmesinin temel nedenlerinden birisi de, Anayasa Mahkemesi kararlarının icrasına yönelik yasal boşluğun mevcudiyetidir.

Örneğin; bir hükümlünün, ceza infaz kurumunda görevli infaz koruma memurları tarafından darbedildiğini, sakalının zorla kesildiğini ve şikâyetle bulunmaması için tehdit edildiğini ileri sürmesi üzerine, Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından, ilgili memurlar aleyhine ceza davası açılmıştır. Söz konusu ceza davasına bakan Şanlıurfa 3. Ağır Ceza

⁷⁸ Mehmet Doğan Başvurusu, 07.06.2018 tarih, 2014/8875 Başvuru Numaralı Karar, § 60, R.G., S. 30496, 01.08.2018; Sinan Baran Başvurusu, 11.06.2018 tarih, 2015/11494 Başvuru Numaralı Karar, § 53; Mustafa Nihat Behramoğlu ve Güneş Basım Yayım Organizasyon ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, 11.06.2018 tarih, 2015/11961 Başvuru Numaralı Karar, § 68; Seyhan İlğaz Başvurusu, 17.07.2018 tarih, 2014/7475 Başvuru Numaralı Karar, § 49; Ebru Bilgin Başvurusu, 19.07.2018 tarih, 2014/7998 Başvuru Numaralı Karar, § 100, R.G., S. 30547, 26.09.2018.

Mahkemesi, şüphelilerden birisi hakkında “*düşme*”, sekizi hakkında “*beraat*” ve diğer birisi hakkında ise “*hükümün açıklanmasının geri bırakılması*” kararı vermiştir. Verilen bu kararların Yargıtay tarafından onanması ve kesinleşmesi üzerine bireysel başvuruda bulunulmuştur.⁷⁹ Bireysel başvuru sonucunda ise, Anayasa Mahkemesi, Anayasa’nın 17. maddesinin 3. fıkrasında düzenlenen “*eziyet yasağının*” ve “*devletin etkili soruşturma yapma yükümlülüğünün*” ihlal edildiğini tespit ederek, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için dosyanın bir örneğini “*yeniden yargılama*” yapmak amacıyla Şanlıurfa 3. Ağır Ceza Mahkemesi’ne göndermiştir. Şanlıurfa 3. Ağır Ceza Mahkemesi, kamu görevlileri ile ilgili, “*beraat*” ve “*hükümün açıklanmasının geri bırakılması*” kararları ile ilgili olarak CMK’da “*yeniden yargılama*” sebeplerinin bulunmadığı, ayrıca CMK’da Anayasa Mahkemesi tarafından verilen kararların “*yargılamanın yenilenmesi*” sebepleri arasında sayılmadığı gibi gerekçelere dayanarak “*yeniden yargılama*” yapmamıştır.⁸⁰ Daha sonra bu karara karşı itiraz edilmiş ve itirazın kabul edilmesi üzerine “*yeniden yargılama*” yapılmaya başlanmıştır.⁸¹

Yine Anayasa Mahkemesi, önüne gelen “*Aligül Alkaya ve Diğerleri*”⁸² başvurusunda, “*avukat yardımından yararlandırılma hakkının ve hakkaniyete uygun yargılanma hakkı*”nın, “*Delil İldan*”⁸³ başvurusunda, “*hakkaniyete uygun yargılanma hakkı*”nın ve “*Saniye Çolakoğlu*”⁸⁴ başvurusunda “*adil yargılanma hakkı*”nın ihlal edildiğini tespit ederek, ihlalin sonuçlarının ortadan kaldırılması için “*yeniden yargılama*” yapılması amacıyla dosyanın bir örneğini ilgili mahkemelere göndermiştir. Fakat bu üç kararda da, derece mahkemelerinin, “*Sanıkların ceza alması için yeterli delilin olduğu*” gerekçesiyle, Anayasa Mahkemesi’nin verdiği “*yeniden yargılama*” kararını yerine getirmedikleri ifade edilmiştir.⁸⁵

79 Süleyman Deveci Başvurusu, 16.12.2015 tarih, 2013/3017 Başvuru Numaralı Karar, R.G., S. 29615, 05.02.2016.

80 **Karan**, Eski Alışkanlıklar, Yeni Sorunlar, s. 30.

81 **Karan**, Eski Alışkanlıklar, Yeni Sorunlar, s. 30.

82 Aligül Alkaya ve Diğerleri Başvurusu, 27.10.2015 tarih, 2013/1138 Başvuru Numaralı Karar, R.G., S. 29557, 09.12.2015.

83 Delil İldan Başvurusu, 12.07.2016 tarih, 2014/2498 Başvuru Numaralı Karar.

84 Saniye Çolakoğlu Başvurusu, 12.07.2016 tarih, 2014/5702 Başvuru Numaralı Karar.

85 **Karan**, Eski Alışkanlıklar, Yeni Sorunlar, s. 35.

Bir başka örnek olayda,⁹⁰ bir sendikanın tüm Türkiye’de yaptığı göreve gelmeme çağrısı üzerine, Tarsus’ta görev yapan 37 kişi iki gün boyunca görev yerine gitmemiştir; bunun üzerine idare bu kişilere disiplin cezası vermiştir. Disiplin cezası alan bu kişiler, önce idare mahkemesinde iptal davası açmıştır. Davalarının reddedilmesi üzerine bireysel başvuruda bulunan bu kişiler lehine Anayasa Mahkemesi tarafından “*yeniden yargılama*” kararı verilmiş ve yapılan “*yeniden yargılama*” sonucunda 36 kişinin aldığı disiplin cezası iptal edilirken sadece bir kişinin iptal talebi reddedilmiştir.⁹¹ “*Yeniden yargılama*” kararına rağmen hakkındaki disiplin cezası iptal edilmeyen başvuru, derece mahkemesinin kararını temyiz etmiş ve bu karar Danıştay tarafından bozulmuştur. Derece mahkemesinin, Danıştay’ın da bozma kararına karşı direnmesi üzerine dava dosyasının Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulu önüne geldiği ifade edilmiştir.⁹²

İdari makamlar da, Anayasa Mahkemesi’nin verdiği “*yeniden yargılama*” kararlarının gereği gibi icra edilmesi hususunda direnç gösterebilmektedirler. İdari makamların direnç gösterme şekli ise, bireysel başvuru sonucunda lehine “*yeniden yargılama*” kararı verilen başvuru derece mahkemesine yaptığı taleplerin reddini talep etme ya da Anayasa Mahkemesi kararı doğrultusunda yapılan “*yeniden yargılama*” kararını temyiz etme veya bu kararı kısmen yerine getirme şeklinde ortaya çıkmaktadır.⁹³ Böylece derece mahkemesi, yaptığı “*yeniden yargılama*”da Anayasa Mahkemesi kararına uygun yeni bir karar vermiş olsa bile, idarenin söz konusu dirençleri dolayısıyla süreç uzamakta veya başvuru ihlali tam olarak giderilememektedir.

Örneğin; Anayasa Mahkemesi’nin önüne gelen bir olayda; bir belediyede çalışan kamu görevlisi, belediyeye başvurarak, belediyedeki diğer çalışanlara ödenen “*sosyal denge yardımı*”nın kendisine de ödenmesini talep etmiştir. Belediye ise bu talebi reddetmiştir. Bu ret kararı üzerine başvuru idare mahkemesinde dava açmıştır. Ancak mahkeme de başvuru talebini reddetmiştir. Temyiz talebi de Danıştay tarafından reddedilerek hüküm onanmış ve olay Anayasa

90 **Karan**, Eski Alışkanlıklar, Yeni Sorunlar, s. 36.

91 AYM’nin “*yeniden yargılama*” kararına rağmen hakkındaki disiplin cezası iptal edilmeyen başvuru Tayfun Cengiz’dir. Bkz. Tayfun Cengiz Başvurusu, 18.09.2014 tarih, 2013/8463 Başvuru Numaralı Karar, R.G., S. 29195, 04.12.2014.

92 **Karan**, Kararların Bağlayıcılığı ve İcrası, s. 205.

93 **Karan**, Eski Alışkanlıklar, Yeni Sorunlar, s. 37.

Mahkemesi'nin önüne gelmiştir. Anayasa Mahkemesi, tüm deliller değerlendirilmeden ve tartışılması gereken bazı hususlar tartışılmadan ret kararının verildiği sonucuna ulaşmış, başvurunun “*adil yargılanma hakkı*”nın ihlal edildiğini tespit ederek “*yeniden yargılama*” yapılmasına hükmetmiştir.⁹⁴ İhlal kararı sonrasında “*yeniden yargılama*” yapılmış ve idari işlem iptal edilmiş olmasına rağmen, belediye tazminatın küçük bir kısmını ödemekle yetinmiştir.⁹⁵ Ödenmeyen kısım için yeniden dava açılmış fakat bu dava idare lehine sonuçlanmış ve kesinleşmiştir.⁹⁶ Böylece “*yeniden yargılama*” kararı, dolaylı olarak, idari makam tarafından etkisizleştirilmiştir.

Anayasa Mahkemesi'nin “*yeniden yargılama*” kararlarının gereği gibi icra edilmesi noktasında yargı organları ve idare dışında direnç gösteren bir diğer makam da savcılıklardır. Savcılıklar da zaman zaman Anayasa Mahkemesi kararı doğrultusunda yapılan “*yeniden yargılama*” neticesinde verilen kararlara itiraz edebilmekte ya da temyize başvurabilmektedirler. Örneğin Anayasa Mahkemesi'nin önüne gelen bir olayda, Mahkeme; “*İlk Derece Mahkemesinin tanık beyanlarına karşı ileri sürülen hususları araştırmaması ve gerekçeli kararında da tanık beyanlarını ve başvuru tarafından yapılan itirazları yeterince ve makul bir biçimde değerlendirmemesi nedeniyle yargılamanın hakkaniyete uygun gerçekleştiği söylenemez. Anayasa'nın 36. maddesinin ihlal edildiğinin kabul edilmesi gerekir*” diyerek, ihlalin ortadan kaldırılması için “*yeniden yargılama*” yapılmasına hükmetmiştir.⁹⁷ Daha sonra derece mahkemesi tarafından yapılan “*yeniden yargılama*” sırasında, Cumhuriyet Savcısı Anayasa Mahkemesi kararı doğrultusunda beraat kararı talep etmiş ve mahkemece sanığın beraatine karar verilmiştir. Fakat bu beraat kararının yine Cumhuriyet

⁹⁴ Adalet Mehtap Buluryer Başvurusu, 16.10.2014 tarih, 2013/5447 Başvuru Numaralı Karar, R.G., S. 29232, 10.01.2015.

⁹⁵ **Karan**, Eski Alışkanlıklar, Yeni Sorunlar, s. 35.

⁹⁶ **Karan**, Eski Alışkanlıklar, Yeni Sorunlar, s. 35.

⁹⁷ Sebahat Tuncel (2) Başvurusu, 26.02.2015 tarih, 2014/1440 Başvuru Numaralı Karar, § 113, R.G., S. 29294, 14.03.2015. Aynı kararda AYM; “*Başvurucunun tarafı olduğu uyumsuzluğa ilişkin yaklaşık yedi yıllık yargılama süresi nazara alındığında, yargılama faaliyetinin uzunluğu sebebiyle, yalnızca ihlal tespitiyle giderilemeyecek olan manevi zararı karşılığında başvurucaya takdiren net 5.000,00 TL manevi tazminat ödenmesine*” de karar vermiştir.

Savcısı tarafından temyiz edildiği ve dosyanın hali hazırda Yargıtay önünde derdest olduğu bilgisi verilmiştir.⁹⁸

D. Yeniden Yargılama Kararlarının İcrasının Uzun Sürmesi

“*Yeniden yargılama*” kararlarının icra edilmesinde yaşanan sıkıntılardan bir diğeri de, “*yeniden yargılama*” kararlarının icrasının uzun sürmesi mevzusudur. Bu kararların icrası ne kadar uzun sürerse, başvurunun bireysel başvurudan beklediği tatminin değeri de o derecede düşecektir.

Örneğin, Anayasa Mahkemesi’nin önüne gelen bir olayda,⁹⁹ başvuru; “*Süresi içerisinde, havale yoluyla gönderdiği temyiz posta masrafının kalemde teslim edilmediği gerekçesiyle temyiz dilekçesinin reddedildiğini, bu nedenle adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini*” ileri sürmüştür. Mahkeme ise, “*Temyiz yoluna müracaat hakkı, aşırı şekilci ve öngörülebilir nitelikte olmayan uygulama ile kısıtlanan başvuru, bu müdahale sonucunda İlk Derece Mahkemesinin nihai kararının hukukiliğini denetleme imkanından mahrum kalmış olup, bu müdahalenin başvurunun mahkemeye erişim hakkını ihlal ettiği*” gerekçesiyle, “*yeniden yargılama*” kararı vermiştir. “*Yeniden yargılama*” talebinde bulunulan mahkemenin kapatılması üzerine dosya bir başka mahkemeye devredilmiş fakat sonrasında dosya bulunamamıştır. Yapılan aramalar sonucunda dosyanın Yargıtay’da olduğu bilgisine ulaşılmış olmakla birlikte, Anayasa Mahkemesi kararının üzerinden yaklaşık üç yıl geçmesine rağmen hâlâ “*yeniden yargılama*”nın başlamadığı ifade edilmiştir.¹⁰⁰

E. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Yerine Getirilmesi Aracı Olarak Yargılamanın Yenilenmesi ve İcrası

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararlarının icrası bağlamında “*yargılamanın yenilenmesi*” yolunu kısaca incelemenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Zira, her ne kadar Anayasa Mahkemesi ile AİHM arasında; birinin ulusal diğerinin uluslararası mahkeme olmasından kaynaklanan farklılıklar olsa da, temel hak ve özgürlüklerin

⁹⁸ **Karan**, Eski Alışkanlıklar, Yeni Sorunlar, s. 68’deki 115. dipnot.

⁹⁹ Neriman Polat Başvurusu, 05.11.2014 tarih, 2012/1223 Başvuru Numaralı Karar, R.G., S. 29252, 30.01.2015.

¹⁰⁰ **Karan**, Eski Alışkanlıklar, Yeni Sorunlar, s. 37.

güvencesi olmaları bakımından birbirlerine benzeyen yönler de vardır. Ayrıca, Anayasa Mahkemesi tarafından ihlal tespiti neticesinde verilen “*yeniden yargılama*” kararı ile AİHM’nin ihlal tespit etmesi üzerine bazı durumlarda yerel mahkemelerce “*yargılamanın yenilenmesi*” yoluna gidilmesi bakımından da benzerlikler olduğunu ve bu açıdan bakıldığında “*yargılamanın yenilenmesi*” bağlamında AİHM kararlarının icrasını kısaca incelemenin isabetli olacağını söyleyebiliriz.

1. Genel Olarak

AİHM’nin vermiş olduğu kararlar, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne taraf olan devletler bakımından bağlayıcıdır.¹⁰¹ AİHM kararlarının bağlayıcılığı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 46. maddesinin 1. fıkrasında düzenlenmiştir. Bu maddeye göre; “*Yüksek Sözleşmeciler Taraf, taraf oldukları davalarda Mahkeme’nin kesinleşmiş kararlarına uymayı taahhüt ederler.*”

AİHM kararları bağlayıcı olmakla birlikte “*tespit kararı*” niteliğindedir.¹⁰² Diğer bir ifadeyle AİHM kararları, beyan edici ve

¹⁰¹ **Abdurrahman Eren**, *Türkiye’de İnsan Haklarının Korunması; Uluslararası Koruma Mekanizması ve Ulusal İnsan Hakları Kurumlarının Rolü*, 1. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 2007, 596; **Ayhan Döner/İsmail Köküsarı**, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Anayasa Mahkemesi Kararları Bakımından Yargılamanın Yenilenmesi Nedeni Olup Olmayacağı Sorunu”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XII, S. 1-2, Y. 2008, s. 672; **Ömer Gedik**, *Anayasa Mahkemesi Kararlarının Yorum Yöntemleri Açısından İncelenmesi*, (Danışman: Prof. Dr. İbrahim Ö. Kaboğlu), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2013, s. 106.

¹⁰² **İlyas Doğan**, *İnsan Hakları Hukuku Ders Kitabı*, 1. Baskı, Astana Yayınları, Ankara 2013, s. 559; **Kadir Yıldırım**, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Divan Kararlarının Hukuksal Niteliği ve Taraf Devletlerde Uygulanması*, Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul 1997, s. 15-16. Anayasa Mahkemesi’nin bireysel başvuru incelemesi sonucunda verdiği ihlal kararları da “*tespit edici*” niteliktedir. Ancak Anayasa Mahkemesi, ihlali “*tespit*” etmekle birlikte, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması amacıyla ilgili kurumun/organın alması gereken tedbirlere de hükmedebilir.

belirleyici niteliktedir; kurucu bir karar değildir.¹⁰³ AİHM kararı ile sadece bir ihlalin varlığı tespit edilir.¹⁰⁴

AİHM'nin ihlal kararları, iç hukukta doğrudan uygulanabilir nitelikte olan kararlardan olmadığı için, kararın yerine getirilmesi bakımından gerekli önlemleri almak davalı devletin yükümlülüğündedir. Kararı yerine getirecek olan devlet, kararı yerine getirme yol ve yöntemini seçmekte serbesttir.¹⁰⁵ Dolayısıyla, ihlali gidermekle yükümlü olan devlet, ihlali ortadan kaldırmak için ne yapması gerektiğini ilgili AİHM kararının gerekçesini okuyarak kendisi bulacaktır.¹⁰⁶ Bunun tek istisnası Mahkeme'nin tazminata hükmetmesidir. Zira tazminat, Mahkeme

¹⁰³ **Mehmet Handan Surlu**, “Avrupa Mahkemesi İnsan Hakları Kararlarının İcrası Bağlamında Adli Yargı Açısından Yargılamanın Yenilenmesi”, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Adli Yargı Sempozyumu*, 1. Baskı, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2004, s. 636.

¹⁰⁴ **Şeref Ünal**, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Türk İç Hukukuna Etkileri”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 17, Y. 2000, s. 63; **Bahri Öztürk**, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Sonra İç Hukukta Yargılamanın Yenilenmesi”, *İnsan Hakları Konferansı*, 2. Baskı, Ankara Barosu İnsan Hakları Merkezi Yayınları, Ankara 2007, s. 341.

¹⁰⁵ **Şeref Gözübüyük/Feyyaz Gölcüklü**, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, 11. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara 2016, s. 133; **Burhan Caner Hacıoğlu**, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin İhlal Kararının Türk Ceza Muhakemesi Hukukunda Yeni Bir Muhakemenin Yenilenmesi Sebebi Olarak Kabulü ve İzlenecek Muhakeme Usulü Üzerine Bir İnceleme”, *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. VIII, S. 1-2, Erzincan 2004, s. 94.

AİHM'de birçok kararında, devletin ihlali giderme yol ve yöntemini seçmekte serbest olduğunu belirtmiştir. Örneğin, Yağcı ve Sargın/Türkiye davasında, başvurucular, “Devletin Sözleşmeyi imzalarken kabul etmiş olduğu yükümlülükleri yerine getirmesinin talep edilmesini” ve “Türk hukukunda mevcut olan problemleri sona erdireceğine inandıkları çözüm önerilerinin kabulünü” talep etmişlerdir. Mahkeme ise bu taleplere şu cevabı vermiştir: “Mahkeme Sözleşme'nin kendisine anılan türden bir istemi onaylama yetkisi vermediğine işaret etmektedir. Sözleşme hükümlerine uygunluk sağlanması ve Sözleşme'nin ihlaline sebebiyet veren durumların ortadan kaldırılmasına ilişkin olarak yerel hukuk sisteminde kullanılacak olan yöntemleri seçme yetkisinin devlete ait olduğunu hatırlatır.” Bkz. Yağcı ve Sargın/Türkiye, Başvuru No: 16426/90, 08.06.1995, s. 20, § 81. Mahkeme'nin aynı yönde verdiği diğer kararlar için bkz. Marx/Belçika, Başvuru No: 6833/74, 13.06.1979, s. 25, § 58; Belilos/İsviçre, Başvuru No: 10328/83, 29.04.1988, s. 33, § 78.

¹⁰⁶ **Gözübüyük/Gölcüklü**, s. 134. Ancak Mahkeme'nin, bazı istisnai durumlarda davalı devlet için bağlayıcı olmamakla birlikte yol gösterici telkinlerde bulunduğu görülmektedir. Bkz. Zimmerman ve Steiner/İsviçre, Başvuru No: 8737/79, 13.07.1983, § 29.

tarafından devlete buyurulabilecek tek önlemdir.¹⁰⁷ Nitekim bu durum, devlet egemenliğinin geçerli kural olduğu bir hukuk alanında bulunulmasından ve bu hukukun az ya da çok belirli ölçülerde devletlerin egemen iradesine bağımlı olmasından ileri gelmektedir.¹⁰⁸ Dolayısıyla uluslararası hukukta “*cebri icra*”nın yeri yoktur.¹⁰⁹

Ancak bazı durumlarda, AİHM’nin tespit ettiği ihlalin sonuçlarının ortadan kaldırılmasının tek aracı “*yargılamanın yenilenmesi*” yolu olabilir. Örneğin, tabii hâkim ilkesinin ihlal edildiği bir durumda, AİHM’nin sadece ihlali tespit etmesi ya da tespit ile birlikte başvurucu lehine tazminata hükmetmesi ihlali ortadan kaldırmayacaktır. İhlalin ortadan kaldırılması için, tabii hâkim ilkesine uygun yeni bir yargılamanın gerçekleştirilmesi gerekmektedir. İşte bu ve buna benzer durumlarda tek çözüm yolu yargılamanın yenilenmesidir. Dolayısıyla AİHM kararlarının yerine getirilmesi aracı olarak “*yargılamanın yenilenmesi*” müessesini ve bu müessesenin icrasını ele alırken; devletlerin egemenliği ilkesini ve bazı durumlarda ihlalin ortadan kaldırılmasının tek aracı olmasını birlikte göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

AİHM, her ne kadar ihlale sebep olan devlete, yeniden yargılama yapması hususunda bir karar veremez ise de, bağlayıcı olmayan fakat yol gösterici ve ışık tutucu nitelikte tavsiyelerde bulunabilir.¹¹⁰ Örneğin Mahkeme, *Gurov/Moldova* davasında, başvurucunun ulusal düzeydeki talebinin, kanunla kurulmuş bir mahkeme tarafından incelenmemesi nedeniyle Sözleşme’nin 6. maddesindeki hakkının ihlal edildiğine karar vermiş ve bu durumda ihlalin sonuçlarının ortadan kaldırılmasındaki en uygun aracın başvurucunun bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından

¹⁰⁷ **Elisabeth Lambert Abdelgawad**, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İnfazı*, Strasbourg Üniversitesi, (Çev. İnan Sevinç), 2. Basım, Avrupa Konseyi Yayınları, Ankara 2012, s. 14; **Serkan Cengiz**, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin AİHS m. 41 Kapsamındaki Hükümlerinin (Adil Karşılık) Mahiyeti ve Unsurları*, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2016, s. 24; **Faruk Bilir**, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Yargılamanın Yenilenmesi”, *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. I, S. 2, Kayseri 2006, s. 6.

¹⁰⁸ **Gözübüyük/Gölcüklü**, s. 133.

¹⁰⁹ Bu anlayışın çerçevesi “*yargılamanın yenilenmesi*” ile sınırlı değildir. Diğer karar türlerinde de kendisini göstermektedir. Devletlerin egemenliği ile insan haklarının korunması arasındaki ilişkiyi de ele alan bir çalışma için bkz. **Ayhan Döner**, *İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması ve Avrupa Sistemi*, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2003.

¹¹⁰ **Gözübüyük/Gölcüklü**, s. 133.

yeniden yargılanması olduğunu belirtmiştir.¹¹¹ Ayrıca bu karar, Moldova hukukuna göre başvuruçunun Mahkeme kararının ardından yeniden yargılanmayı talep etme hakkının varlığıyla desteklenmiş ve bu sebeple tazminata hükmedilmemiştir.¹¹²

AİHM'nin ihlal kararlarının ilgili devlet tarafından yerine getirilmesini gözetmekle görevlendirilmiş olan Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi de 19 Ocak 2000 tarihinde kabul ettiği R (2000) 2 sayılı tavsiye kararında,¹¹³ ihlal öncesi durumu sağlamaya en elverişli önlemlerden birisinin yargılamanın yenilenmesi veya dosyanın yeniden

111 **D.J. Harris/M.O'Boyle/E.P. Bates/C.M. Buckley**, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku*, 1. Baskı, Yüksek Yargı Kurumlarının Avrupa Standartları Bakımından Güçlendirilmesi Ortak Projesi, s. 887.

112 **D.J. Harris/M.O'Boyle/E.P. Bates/C.M. Buckley**, s. 887. Örneğin Mahkeme başka bir kararında; “Başvuran tarafından talep edilen özel tedbirlere ilişkin olarak, AİHM, kararlarının esas itibarıyla tespit edici nitelikte olduğunu ve genelde, AİHM'nin 46. maddesi kapsamındaki yükümlülüğünü ifa etmek için iç hukukunda kullanacağı araçları seçmenin, Bakanlar Komitesi'nin denetimine tabi olmak koşuluyla, öncelikle ilgili Devlet'e ait olduğunu yineler... Ancak, istisnai olarak, savunmacı Devlet'in 46. madde çerçevesindeki yükümlülüklerini yerine getirmesine yardımcı olmak amacıyla, AİHM, varlığını tespit ettiği sistemik bir duruma son vermek için alınabilecek tedbir türünü belirtmeye çalışacaktır. Böyle durumlarda, çeşitli seçenekler önerebilir ve tedbirin seçimini ve uygulanmasını ilgili Devlet'in takdirine bırakır... Diğer bazı istisnai durumlarda, tespit edilen ihlal, ihlali gidermek için alınması gereken tedbirlerle ilgili olarak seçenek bırakmayacak özellik sergileyebilir ve AİHM, sadece bir tedbir belirtmeye karar verebilir... Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin bağımsızlığı ve tarafsızlığı ile ilgili olarak Türkiye'ye karşı açılan davaların özel durumu çerçevesinde, AİHM Daireleri, bu başvuruda verilen Daire kararından sonra verdikleri bazı kararlarda, prensip olarak en iyi tazmin şeklinin, talep etmesi halinde başvuranın gecikmeksizin yeniden yargılanması olacağını belirtmiştir (bkz. diğerlerinin yanı sıra, Gençel/Türkiye, no. 53431/99, § 27, 23 Ekim 2003)... Savunmacı Devlet'ten AİHM'nin 46. maddesi çerçevesindeki yükümlülüklerini yerine getirmesini teminen talep edilen özel tedbirler, davanın özel koşullarına bağlı olmalı, bu davaya ilişkin AİHM kararında belirtilenler ışığında ve AİHM'nin yukarıda kayıtlı içtihadı dikkate alınarak belirlenmelidir” diyerek, Türkiye'nin yeniden yargılama yapması tavsiyesinde bulunmuştur. Bkz. Öcalan/Türkiye, Başvuru No:46221/99, 12.05.2005, § 29.

113 Bakanlar Komitesi'nin bu tavsiye kararı için bkz. “Recommendation No. R (2000) 2 of the Committee of Ministers to member states on the re-examination or reopening of certain cases at domestic level following judgments of the European Court of Human Rights”, http://sutyajnik.ru/rus/cases/law/Recommendation_No_R_2000_2_eng.htm, (E. T. 04.08.2018).

incelenmesi¹¹⁴ olduğunu belirtmiş ve Sözleşme'ye üye devletleri mevzuatlarında yargılamanın yenilenmesi kurumunu düzenlemeye davet etmiştir.¹¹⁵

2. Kararların İcrasında Bakanlar Komitesi'nin Rolü

AİHM'nin verdiği ihlal kararları kendiliğinden icra edilebilir olmadığı gibi, Mahkeme'nin kararlarını kendisinin de icra etme yetkisi yoktur. Mahkeme kararlarının icrasını denetlemek, siyasi bir organ olan Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin görevidir.¹¹⁶ Ancak dikkat edilmesi gerekir ki Komite, ihlal kararlarını yerine getirmekle değil, yerine getirilmesini gözetlemekle görevlendirilmiştir.¹¹⁷

AİHS'nin 46. maddesinin 2. fıkrasına göre; “*Mahkeme'nin kesinleşmiş kararı, kararın uygulanmasını denetleyecek olan Bakanlar Komitesi'ne gönderilir.*” Kararın gönderilmesi ile birlikte Komite, kararı gündemine kaydeder ve kararın gereğini yerine getirecek olan devleti karar sonrasında almış olduğu tedbirler hakkında bilgi vermeye davet eder.¹¹⁸ Komite kural olarak, Mahkeme kararının yerine getirilmesi amacı ile davalı devlete bir bildirimde bulunurken herhangi bir öneride bulunmaz; kararın yerine getirilmesindeki yol ve yöntemin takdiri ve seçimi davalı devlete aittir. Ancak ifade etmemiz gerekir ki;

¹¹⁴ Yeniden yargılama ile dosyanın yeniden incelenmesi farklı anlamlar taşıyan kavramlardır. Kılınç'a göre; “*Yeniden yargılama sadece yargısal kararlar için söz konusu olduğu halde, yeniden inceleme hem yargısal hem de yargısal olmayan iç hukuk kararları içindir.*” Bkz. **Bahadır Kılınç**, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İnfazı*, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2006, s. 253.

¹¹⁵ **Kılınç**, *Kararların İnfazı*, s. 252; **Bilir**, s. 11.

¹¹⁶ **Eren**, s. 596; **Döner/Köküsarı**, s. 673; **D.J. Harris/M.O'Boyle/E.P. Bates/C.M. Buckley**, s. 895.

¹¹⁷ **Gözübüyük/Gölcüklü**, s. 134; **Eren**, s. 599.

¹¹⁸ **Kemal Gözler**, *İnsan Hakları Hukuku*, 1. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa 2017, s. 545; **Yasemin Özdek**, *Avrupa İnsan Hakları Hukuku ve Türkiye*, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları, Ocak 2004, s. 73; **Ebru Karaman**, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Yerine Getirilmemesinden Doğan Sorumluluk”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 1. Baskı, C. LXXII (72), S. 1, Legal Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 424.

yargılamanın yenilenmesine yönelik tavsiyeler daha çok Komite'nin kararları gözetmesi aşamasında alınmaktadır.¹¹⁹

Nihai çözüm sağlanıncaya kadar dava, Komite'nin her toplantısına kaydedilmektedir. Bu süreçte davalı devletin, Mahkeme kararının gereğinin yerine getirildiğinin Bakanlar Komitesi'nce saptanabilmesi için, aldığı önlemleri ayrıntılı olarak Bakanlar Komitesi'ne bildirmesi gerekir.¹²⁰ Komite, davalı devlete yönelik olarak verdiği, tavsiye niteliğindeki yeniden yargılama kararlarının icrasında iki farklı şekilde hareket edebilmektedir. Eğer ihlal, ulusal hukuktaki kararın Sözleşme'nin esasına ilişkin bir aykırılığından meydana geliyorsa, Komite, başvurucuya yeniden yargılama imkânının tanınmasını yeterli bulmamakta ve başvurucunun Sözleşme'den doğan haklarının korunması hususunda ihlalin olmadığı “yeni” bir sonuç istemektedir.¹²¹ Örneğin *Avusturya'ya karşı Unterpertinger* davasında, başvurucunun, eşine ve kızına müessir fiillerde bulunduğu iddia edilmiştir. Davaya bakan mahkeme, mağdurların hazırlık soruşturmasında polise verdikleri ifadelerle dayanarak başvurucuyu altı ay hapse mahkum etmiştir. Bu karar üst derece mahkemesi tarafından da onanmıştır. Olayın AİHM'nin önüne gelmesi üzerine, AİHM, açık duruşmada tanıkları sorgulama imkânı verilmeden hüküm kurulmasını “*adil yargılanma hakkı*”na aykırı görmüştür. Daha sonra ulusal mahkeme, AİHM kararı ışığında, yeniden yargılama yapmış ve başvurucunun beraatına karar vermiştir.¹²²

Eğer ihlal, iç hukukta verilen kararın sonucu hakkında şüphe doğuracak ağır usul hatalarından ve eksikliklerinden meydana geliyorsa, Komite, AİHM kararının yerine getirilmesi için, yeniden yargılama imkânının verilmesini yeterli görmekte ve bir sonuç yükümlülüğü

119 **Karaman**, Kararların Yerine Getirilmesi, s. 417. Örneğin *Türkiye'ye karşı Hulki Güneş* davasında, AİHM, Sözleşme'nin 3. maddesinde yer alan “*İşkence Yasağı*”nın ve yine Sözleşme'nin 6. maddesinde yer alan “*Adil Yargılanma Hakkı*”nın ihlal edildiğine ve bu ihlalin bir sonucu olarak başvurucuya tazminat ödenmesine karar vermiştir. Kararın icrası sırasında Bakanlar Komitesi, mağdurun müebbet hapis cezasını çekmekte olduğunu da göz önünde bulundurarak, Sözleşme'nin 46. maddesine “*açık*” aykırılık söz konusu olduğundan hareketle yargılamanın yenilenmesini talep etmiştir (4 Nisan 2007 tarihli Bakanlar Komitesi ara kararı CM/Res DH (2007) 26). Bkz. **Abdelgawad**, s. 22.

120 **Gözübüyük/Gölcüklü**, s. 138; **Eren**, s. 600-601.

121 **Kılınç**, Kararların İnfazı, s. 254.

122 **Osman Doğru**, “İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İç Hukuka Etkileri”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 17, Y. 2000, s. 201.

aramamaktadır.¹²³ Örneğin *Fransa'ya karşı Hakkar* davasında, başvuru, hakkında ileri sürülen iddiaları reddetmiş ve bir avukatla temsil edilmeden ve gıyabında yargılanmıştır. Başvuru AİHM'nin önüne gelmiş ve Mahkeme ihlal kararı vermiştir. Mahkeme tarafından verilen kararın icra edilmesi sürecinde, savunma için yeterli süre ve fırsat verilmeyerek başvuruçunun adil yargılanma hakkının ihlal edilmesi sonucunun, yeniden yargılama ile düzeltilebileceğine karar verilmiştir. Fransa mahkemelerinin yeniden yargılama imkânını başvuruçuya tanınması ile birlikte, Bakanlar Komitesi, yargılamanın sonucunu beklemeden dosyayı kapatmıştır.¹²⁴

3. Ülkemizde Yargılamanın Yenilenmesi Sebeplerinden Birisi Olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin İhlal Kararı

Avrupa Konseyi'ne üye ülkelerin birçoğu,¹²⁵ AİHM tarafından verilen ihlal kararlarını “*yargılamanın yenilenmesi*” sebebi olarak tanımıştır.¹²⁶ Ülkemizde de farklı tarihlerde yapılan düzenlemelerle Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na,¹²⁷ Ceza Muhakemesi Kanunu'na,¹²⁸

¹²³ **Kılınc**, Kararların İnfazı, s. 254-255.

¹²⁴ **Kılınc**, Kararların İnfazı, s. 255; **Doğru**, Kararların İç Hukuka Etkileri, s. 203.

¹²⁵ Almanya, Avusturya, Bulgaristan, Belçika, Danimarka, Fransa, Hırvatistan, Hollanda, İngiltere, İspanya, İsviçre, Litvanya, Lüksemburg, Malta, Macaristan, Moldova, Norveç, Polonya, Slovakya, Slovenya, Yunanistan gibi ülkeler, AİHM'nin ihlal kararları sonrasında “*yargılamanın yenilenmesi*” imkânı tanıyan özel düzenlemeler yapmışlardır.

¹²⁶ **Döner/Köküsarı**, s. 673.

¹²⁷ HMK'nın 375. maddesinin 1. fıkrasına göre; “*Aşağıdaki sebeplere dayanılarak yargılamanın iadesi talep edilebilir:... (i) Kararın, İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşmenin veya eki protokollerin ihlali suretiyle verildiğinin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kesinleşmiş kararıyla tespit edilmiş olması.*”

¹²⁸ CMK'nın 311. maddesinin 1. fıkrasına göre; “*Kesinleşen bir hükümle sonuçlanmış bir dava, aşağıda yazılı hâllerde hükümlü lehine olarak yargılamanın yenilenmesi yoluyla tekrar görülür:... (f) Ceza hükmünün, İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşmenin veya eki protokollerin ihlali suretiyle verildiğinin ve hükmün bu aykırılığa dayandığının, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kesinleşmiş kararıyla tespit edilmiş olması. Bu hâlde yargılamanın yenilenmesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararının kesinleştiği tarihten itibaren bir yıl içinde istenebilir.*”

İdari Yargılama Usulü Kanunu'na¹²⁹ ve Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'a¹³⁰ AİHM'nin kesinleşmiş ihlal kararlarının “yargılamanın yenilenmesi” sebebi oluşturacağı hükümleri eklenmiştir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından verilen kesinleşmiş ihlal kararları sebebiyle ülkemizde yargılamanın yenilenmesi için genel hatlarıyla şu koşulların gerçekleşmesi gerekmektedir:¹³¹

1- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nce, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi veya Ek Protokollerden birinin ihlal edildiği tespit edilmiş olmalıdır.

2- İhlal, kesinleşmiş bir ceza, hukuk, idare (vergi mahkemesi de dahil) veya Anayasa Mahkemesi kararından kaynaklanmalıdır. Belirtmemiz gerekir ki Anayasa Mahkemesi'nin bütün kararları için yargılamanın yenilenmesi söz konusu değildir. Sadece siyasi parti kapatma veya yüce divan sıfatıyla verdiği kararlar için yargılama yenilenebilir (6216 sayılı Kanun m. 67).

3- İhlal, alınabilecek başka bir tedbirle ortadan kaldırılamamalıdır. Örneğin; sonradan yürürlüğe giren maddi ceza hukukuna ilişkin bir hüküm, başvurusunun durumunda lehe bir değişiklik getirmişse, başvuru bu hükümden başkaca bir işleme gerek kalmaksızın

129 İYUK'un 53. maddesinin 1. fıkrasına göre; “*Danıştay ile bölge idare, idare ve vergi mahkemelerinden verilen kararlar hakkında, aşağıda yazılı sebepler dolayısıyla yargılamanın yenilenmesi istenebilir... (t) Hükümün, İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşmenin veya eki protokollerin ihlali suretiyle verildiğinin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kesinleşmiş kararıyla tespit edilmiş olması.*”

130 6216 sayılı Kanun'un 67. maddesinin 2. fıkrasına göre; “*Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin, Anayasa Mahkemesinin siyasi parti kapatma veya Yüce Divan sıfatıyla verdiği bir kararının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve eki protokollerin ihlali suretiyle verildiğine hükmetmesi hâlinde, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararının kesinleştiği tarihten itibaren bir yıl içinde Anayasa Mahkemesinden yargılamanın yenilenmesi talebinde bulunulabilir.*”

131 **Durmuş Tezcan/Mustafa Ruhan Erdem/Oğuz Sancakdar**, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, 2. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2004, s. 144; Bilir, s. 20 vd.; **Mustafa Ruhan Erdem/Ömer Korkmaz**, “Yargılamanın Yenilenmesi Nedeni Olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin İhlali”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 5, S. 2, Y. 2003, s. 205 vd.

kendiliğinden yararlanacağı için *yargılamanın yenilenmesi* yoluna gidilemeyecektir.¹³²

4- İhlal, *yargılamanın yenilenmesi* yoluyla ortadan kaldırılabilir bir niteliğe sahip olmalıdır.

5- Başvurucu tarafından *yargılamanın yenilenmesi* yolu talep edilmiş olmalıdır. Kanaatimizce, her ne kadar Anayasa Mahkemesi tarafından verilen *yeniden yargılama* kararlarının diğer mahkemeler tarafından yerine getirilmesi hususunda başvurunun talebine gerek olmasa da (uygulama aksi yöndedir), AİHM tarafından verilen kesinleşmiş ihlal kararı sonucunda *yargılamanın yenilenmesi* için başvurunun talebi zorunludur.

6- *Yargılamanın yenilenmesi* talebi, süresi içerisinde ileri sürülmüş olmalıdır. Mevcut düzenlemelere göre bu süre; ceza, idare ve Anayasa Mahkemesi kararlarında, AİHM kararının kesinleştiği tarihten itibaren bir yıl, hukuk davalarında ise AİHM'nin kesinleşmiş kararının tebliğ edildiği tarihten itibaren üç ay ve her hâlde yargılamanın yenilenmesine konu olan hükmün kesinleşmesinden itibaren on yıldır.¹³³

Koşulları olduğu takdirde mahkemeler yeniden yargılama yapacak ve yargılama işlemlerini baştan itibaren tekrarlayarak yeni bir karar vereceklerdir.¹³⁴ Yargılama sonucunda verilen karar, önceki kararla aynı doğrultuda olabileceği gibi farklı da olabilir.¹³⁵ Yargılama sonucunda verilen kararın başvuruçuyu tatmin etmemesi durumunda, başvurunun ikinci kez AİHM'ye başvurusu zor gözükmemektedir. Çünkü AİHS'nin 35. maddesinin 2. fıkrasının b bendi gereğince, bir başvurunun Mahkemece daha önce incelenmemiş olması gerekmektedir. Dolayısıyla bu durumda, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için Bakanlar Komitesi denetim sistemini devreye sokacaktır.¹³⁶

¹³² Tezcan/Erdem/Sancakdar, s. 145.

¹³³ Bkz. HMK, m. 377/1,e; CMK, m. 311/1,f; İYUK, m. 53/3; 6216 sayılı Kanun m. 67/2.

¹³⁴ Veli Özer Özbek/Koray Doğan/Pınar Bacaksız/İlker Tepe, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 8. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2016, s. 883.

¹³⁵ Tezcan/Erdem/Sancakdar, s. 147.

¹³⁶ Erdem/Korkmaz, s. 210-211.

SONUÇ VE BAZI ÖNERİLER

Anayasa Mahkemesi'nin verdiği “*yeniden yargılama*” kararlarının genellikle gereği gibi icra edildiğini söyleyebiliriz. Ancak çalışmada bahsedilen örneklerden de anlaşılacağı üzere, bazı istisnai hallerde, “*yeniden yargılama*” kararları gereği gibi icra edilmemektedir. İşte bu noktada, aşağıda yer verilen önerilerin hayata geçirilmesi ile birlikte, “*yeniden yargılama*” kararlarının icrasının kolaylaşabileceğini söylememiz mümkündür.

➤ Usul kanunlarına “*yeniden yargılama*” ile ilgili hüküm konularak (AİHM'nin verdiği kararlarda olduğu gibi), Anayasa Mahkemesi'nin verdiği “*yeniden yargılama*” kararı üzerine mahkemelerin yeni bir yargılama yapmalarının zorunlu olduğu hususu açıkça zikredilebilir.

Ancak burada şu notu da düşmek gerekir ki; her ne kadar usul kanunlarında “*yeniden yargılama*” ile ilgili herhangi bir hüküm mevcut olmasa da, Anayasa Mahkemesi'nin “*yeniden yargılama*”ya hükmetmesi durumunda, derece mahkemeleri yine de Anayasa Mahkemesi kararı doğrultusunda yeni bir yargılama yapmak zorundadır.

Kanaatimizce “*yeniden yargılama*” kavramı ile “*yargılamanın yenilenmesi*” kavramı birbirinden farklı kavramlardır.¹³⁷ Anayasa Mahkemesi'nin verdiği “*yeniden yargılama*” kararları derece mahkemeleri tarafından “*yargılamanın yenilenmesi (iadesi)*” niteliğinde kabul edilse bile, usul kanunlarında “*yargılamanın yenilenmesi*” sebepleri arasında Anayasa Mahkemesi'nin verdiği “*yeniden yargılama*” kararlarının sayılmadığı, oysaki “*yargılamanın yenilenmesi*” sebeplerinin sınırlı sayıda olduğu hususu da ileri sürülemez. Nitekim bu durumda bile, hukukta çok genel bir yorum yöntemi olan “*genel kanun-özel kanun*” kuralı ile sorun çözüme kavuşturulur. Bu konuda, 6216 sayılı Kanun usul kanunlarına göre özel kanundur. Dolayısıyla *yeniden yargılama* kavramı *yargılamanın yenilenmesi* olarak kabul edilse de edilmese de, derece mahkemeleri, Anayasa Mahkemesi kararı doğrultusunda yeni bir yargılama yapmak zorundadır.

➤ Yine usul kanunlarında “*yeniden yargılama*”nın hangi usuli kurallar çerçevesinde yapılacağı (örneğin; öncelik verilip verilmeyeceği, yeniden karar verme usulü ve adli tatilde görülüp görülmeyeceği vb.) ile hangi durumlarda duruşma açılacağı gibi hususlar belirtilmelidir.¹³⁸

¹³⁷ Yeniden yargılama kararının ve yargılamanın yenilenmesinden farkı için Bkz. **II. A.**

¹³⁸ **Ural**, s. 312.

➤ Anayasa Mahkemesi tarafından verilen “*yeniden yargılama*” kararı sonucunda, derece mahkemelerinin bu kararı hiçbir şekilde yerine getirmemeleri ya da “*yeniden yargılama*” yapmakla birlikte başvuru tatmin etmeyen bir sonuca ulaşmaları durumunda başvuru nasıl hareket edeceğine yönelik bir düzenlemenin yapılması gereklidir. Örneğin bu durumda başvuru, kanun yoluna mı gidecek, doğrudan bireysel başvuruda mı bulunacak yoksa doğrudan AİHM’ye gidebilecek midir?

➤ “*Yeniden yargılama*” yapmakla yükümlü olan derece mahkemesinin, “*belli bir zaman dilimi içerisinde*” yeniden yargılama yapması öngörülebilir. Zira bireysel başvuru kapsamında ülkemizde en fazla ihlal edilen hak türü “*makul sürede yargılanma hakkı*”dır. Böylece “*yeniden yargılama*” evresinde yeni ihlallerin de önüne geçilebilir.

➤ “*Yeniden yargılama*” sonucunda ve Anayasa Mahkemesi kararı doğrultusunda verilen kararın kesin olduğuna yönelik bir düzenleme getirilebilir. Böyle bir hüküm öngörülmesi bile, bu kararın bir an önce kesinleşmesini sağlayacak usuli kurallara yer verilebilir. Böylece söz konusu ihlal bir an önce giderilebilecektir.

➤ “*Yeniden yargılama*” kararlarının icrasını gözetleyecek ve gereği gibi yerine getirilip getirilmediğini denetleyecek (Bakanlar Komitesi gibi) bir icra organı oluşturulabilir veya bu tarz bir yetki Genel Sekreterlik’e verilebilir. Böylece “*yeniden yargılama*” kararlarının gereği gibi yerine getirilmemesi durumunda, başvuru yeni bir başvuruya dönüşmesine gerek olmaksızın harekete geçilebilir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

ABDELGAWAD, Elisabeth Lambert; *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İnfazı*, Strasbourg Üniversitesi, (Çev. İnan Sevinç), 2. Basım, Avrupa Konseyi Yayınları, Ankara 2012.

Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşu ve Yargılama Usûlleri Hakkında Kanun Tasarısı ile Anayasa Komisyonu Raporu, (1/993), TBMM 23. Dönem, Yasama Yılı: 5, Sıra Sayısı: 696.

ARSLAN, Ramazan/ YILMAZ Ejder/ AYVAZ, Sema Taşpınar; *Medenî Usul Hukuku*, 3. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2017.

AYDIN, Öykü Didem; “Türk Anayasa Yargısında Yeni Bir Mekanizma: Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XV, S. 4, Y. 2011. (121-170).

BİLİR, Faruk; “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Yargılamanın Yenilenmesi”, *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. I, S. 2, Kayseri 2006. (3-29).

BUDAK, Ali Cem/ KARAASLAN, Varol; *Medenî Usul Hukuku*, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2017.

CENGİZ, Serkan; *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin AIHS m. 41 Kapsamındaki Hükümlerinin (Adil Karşılık) Mahiyeti ve Unsurları*, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2016.

CENTEL, Nur/ ZAFER, Hamide; *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 14. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul 2017.

ÇAĞLAYAN, Ramazan; *İdari Yargı Kararlarına Karşı Başvuru Yolları (Fransa-Türkiye Mukayeseli Bir Deneme)*, 1. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2017.

ÇELİK, Yeşim; *Türk Hukukunda Bireysel Başvuru ve Anayasa Mahkemesi Uygulaması*, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2016.

D.J. Harris/ M.O'Boyle/ E.P. Bates/ C.M. Buckley, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku*, 1. Baskı, Yüksek Yargı Kurumlarının Avrupa Standartları Bakımından Güçlendirilmesi Ortak Projesi.

DOĞAN, İlyas; *İnsan Hakları Hukuku Ders Kitabı*, 1. Baskı, Astana Yayınları, Ankara 2013.

DOĞRU, Osman; “İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İç Hukuka Etkileri”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 17, Y. 2000. (Kararların İç Hukuka Etkileri). (194-225).

DOĞRU, Osman; *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Rehberi*, 1. Baskı, Legal Yayınevi, İstanbul 2012. (Bireysel Başvuru).

DÖNER Ayhan/KÖKÜSARI, İsmail; “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Anayasa Mahkemesi Kararları Bakımından Yargılamanın Yenilenmesi Nedeni Olup Olmayacağı Sorunu”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XII, S. 1-2, Y. 2008. (663-686).

DÖNER, Ayhan; “Anayasa Mahkemesi’nde Görülen Davalar”, *Hukuk Davaları*, C. 1, 1. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2016. (Anayasa Mahkemesi). (467-556).

DÖNER, Ayhan; *İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması ve Avrupa Sistemi*, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2003.

ERDEM, Mustafa Ruhan/ KORKMAZ, Ömer; “Yargılamanın Yenilenmesi Nedeni Olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin İhlali”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 5, S. 2, Y. 2003. (182-212).

EREN, Abdurrahman; *Türkiye’de İnsan Haklarının Korunması; Uluslararası Koruma Mekanizması ve Ulusal İnsan Hakları Kurumlarının Rolü*, 1. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 2007.

GEDİK, Ömer; *Anayasa Mahkemesi Kararlarının Yorum Yöntemleri Açısından İncelenmesi*, (Danışman: Prof. Dr. İbrahim Ö. Kaboğlu), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2013.

GÖZLER, Kemal; *İnsan Hakları Hukuku*, 1. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa 2017.

GÖZÜBÜYÜK, Şeref/ GÖLCÜKLÜ, Feyyaz; *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, 11. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara 2016.

GÜMÜŞAY, Ramazan; “Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Yolunda İhlal Kararlarının İcrası”, (Danışman: Prof. Dr. Ayhan Döner), Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan 2018.

HACIOĞLU, Burhan Caner; “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin İhlal Kararının Türk Ceza Muhakemesi Hukukunda Yeni Bir Muhakemenin Yenilenmesi Sebebi Olarak Kabulü ve İzlenecek Muhakeme Usulü Üzerine Bir İnceleme”, *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. VIII, S. 1-2, Erzincan 2004. (93-113).

HAMDİMİR, Berkan; *Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru*, 1. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2015.

KANADOĞLU, Korkut; *Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru*, 1. Baskı, XII Levha Yayınları, İstanbul 2015.

KARAMAN, Ebru; “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Yerine Getirilmemesinden Doğan Sorumluluk”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 1. Baskı, C. LXXII (72), S. 1, Legal Yayıncılık, İstanbul 2014. (Kararların Yerine Getirilmesi). (411-434).

KARAMAN, Ebru; *Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru Yolu*, 1. Baskı, XII Levha Yayınları, İstanbul 2013. (Bireysel Başvuru).

KARAN, Ulaş; *Bireysel Başvuru Kararlarının İcrası: Eski Alışkanlıklar, Yeni Sorunlar (Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Usulünün İlk Dört Yılına Dair Bir Değerlendirme)*, Anayasa Mahkemesi Kararlarının İzlenmesi Yoluyla Bireysel Başvuru Usulünün Güçlendirilmesi Projesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, İstanbul 2017. (Eski Alışkanlıklar, Yeni Sorunlar).

KARAN, Ulaş; *Öğretide ve Uygulamada Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı ve İcrası*, 1. Baskı, On İki Levha Yayınları, İstanbul 2018. (Kararların Bağlayıcılığı ve İcrası).

KARSLI, Abdurrahim; *Medeni Muhakeme Hukuku*, 3. Baskı, Alternatif Yayınları, İstanbul 2012.

KAYA, Seyithan; *Türk Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru*, (Danışman: Prof. Dr. Mehmet Tefrik Gülsoy), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2013.

KILINÇ, Bahadır; “Bireysel Başvuruda Anayasa Mahkemesi Kararlarının Yerine Getirilmesi”, *Haşim Kılıç'a Armağan*, C. II, Ankara 2015. (1557-1582).

KILINÇ, Bahadır; *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İnfazı*, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2006. (Kararların İnfazı).

KORKMAZ, Ramazan; *Medenî Usûl Hukuku Açısından Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru*, 1. Baskı, XII Levha Yayınları, İstanbul 2014.

ÖNER, Şebnem Nebioğlu; “İkincillik İlkesi Bağlamında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Denetim Organları ve Türk Anayasa Mahkemesi Kararlarında İhlal ve Sonuçlarının Ortadan Kaldırılması Usulleri”, *Haşim Kılıç'a Armağan*, C. II, Ankara 2015. (1635-1691).

ÖZBEK, Veli Özer/ DOĞAN, Koray/ BACAKSIZ, Pınar/ Tepe, İlker; *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 8. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2016.

ÖZBEY, Özcan; *Türk Hukukunda Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkı*, 2. Bası, Adalet Yayınevi, Ankara 2013.

ÖZDEK, Yasemin; *Avrupa İnsan Hakları Hukuku ve Türkiye*, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları, Ocak 2004.

ÖZTÜRK, Bahri; “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Sonra İç Hukukta Yargılamanın Yenilenmesi”, *İnsan Hakları Konferansı*, 2. Baskı, Ankara Barosu İnsan Hakları Merkezi Yayınları, Ankara 2007. (335-359).

PEKCANITEZ, Hakan/ ATALAY, Oğuz/ ÖZEKES, Muhammet; *Medenî Usûl Hukuku*, 4. Bası, Yetkin Yayınları, Ankara 2016.

PINAR, İbrahim; *İdari Yargı Kararlarının Uygulanması ve Anayasa Mahkemesince İptal Edilen Hükümlerin Yeniden Yürürlüğe Konulması*, 1. Baskı, Sözkese Matbaacılık, Ankara 2008.

SURLU, Mehmet Handan; “Avrupa Mahkemesi İnsan Hakları Kararlarının İcrası Bağlamında Adli Yargı Açısından Yargılamanın Yenilenmesi”, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Adli Yargı Sempozyumu*, 1. Baskı, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2004. (633-677).

ŞAHBAZ, İbrahim; “Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru ve Sorunlar”, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti/Anlamı, Kapsamı ve Olası Sorunlar) Paneli*, 1. Baskı, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2011. (71-127).

TANRIVER, Süha; “Tabî Hâkim İlkesi ve Medenî Yargı”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 104, Y. 25, Ocak-Şubat 2013. (11-35).

TANRIVER, Süha; *Medenî Usûl Hukuku*, 2. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2018. (Medeni Usul Hukuku).

TEZCAN, Durmuş/ ERDEM, Mustafa Ruhan/ SANCAKDAR, Oğuz; *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, 2. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2004.

URAL, Sami Sezai; *Hak ve Özgürlüklerin Korunması Bağlamında Bireysel Başvuru*, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2013.

ÜNAL, Şeref; “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Türk İç Hukukuna Etkileri”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 17, Y. 2000. (63-85).

YENİSEY, Feridun/ NUHOĞLU, Ayşe; *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 5. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2017.

YILDIRIM, Kadir; *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Divan Kararlarının Hukuksal Niteliği ve Taraf Devletlerde Uygulanması*, Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul 1997.

İNTERNET KAYNAKLARI

“Recommendation No. R (2000) 2 of the Committee of Ministers to member states on the re-examination or reopening of certain cases at domestic level following judgments of the European Court of Human Rights”, http://sutyajnik.ru/rus/cases/law/Recommendation_No_R_2000_2_eng.htm, (E. T. 04.08.2018).

<http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/istatistikler/pdf/istatistik-30Haziran.pdf>, s. 11. (E.T. 15.10.2018).

ÖNAY, Işık; “Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Kararlarında Maddi Tazminata Hükmetme Yetkisi ve Mahkemenin Bu Konudaki Uygulamaları Üzerine Düşünceler”, <https://anayasatakip.ku.edu.tr/wp-content/uploads/sites/34/2017/09/Is%CC%A7%C4%B1k-O%CC%88nay-Bireysel-Bas%CC%A7vuru-Kararlar%C4%B1nda-Maddi-Tazminata-Hu%CC%88kmetme-Yetkisi-ve-Mahkemenin-Bu-Konudaki-Uygulamalar%C4%B1-U%CC%88zerine-Du%CC%88s%CC%A7u%CC%88nceler.pdf>.